Neel Doff
Afscheid

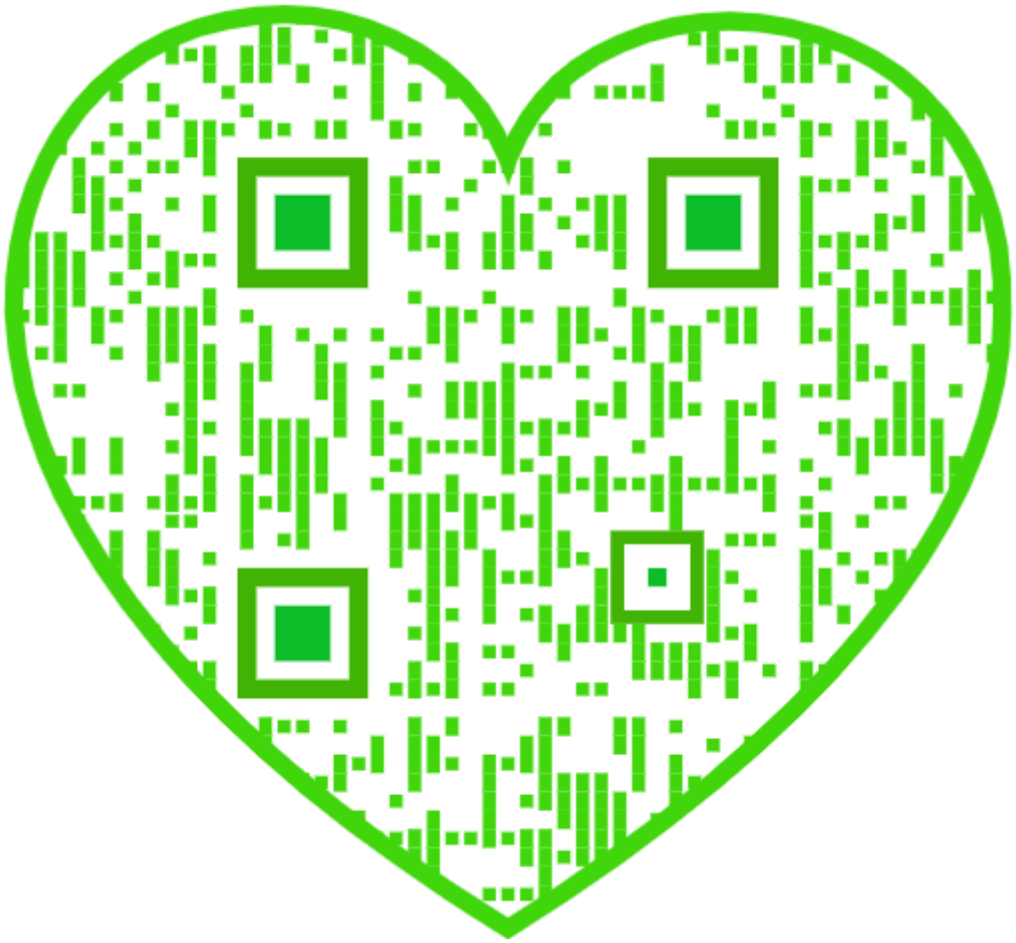

Boeken van Neel Doff

Dagen van honger en ellende
Keetje Tippel
De avond dat Mina mij meenam
Afscheid

Meulenhoff Editie

Neel Doff

Afscheid *gevolgd door* Van dag tot dag 1934-1935 *en door vier kleine nagelaten verhalen*

Vertaling R. de Jong-Belinfante

Meulenhoff Amsterdam

Copyright © 1975 by Meulenhoff Nederland bv Amsterdam
Oorspronkelijke titel
Quitter tout cela! suivi de Au jour le jour 1934–1935
Grafische vormgeving Joost van de Woestijne
Druk Van Boekhoven-Bosch bv, Utrecht

ISBN 90 290 0370 7

Afscheid

[1932–1934]

Quitter tout cela!
Quitter tout cela!
Mazarin

In de Kempen

Op de 1e mei hier aangekomen. Twee dagen dodelijk vermoeid. Vanmorgen eropuit gegaan, weer opgeknapt, ofschoon nog wat slap.

De lucht is verrukkelijk zacht, met een liefkozend koeltje. Een parelblauwe hemel, waarop donzen dotten van stille witte wolken. Ik wandel langzaam tussen het eikehakhout en het dennenbos.

Loulotte, mijn hond, woelt met haar snuit door de dode bladeren. Dat zou ik ook best willen.

Het lijkt wel of de vogels zich nog maar zo'n beetje oefenen in het zingen, alsof hun keel nog stroef is nadat ze de hele winter gezwegen hebben. God, wat streelt de zon me heerlijk; wat een weelde!

Tji, tji, tji, tji.
Tu, tu, tu, tu, tu, tu.
Fiet, fiet, fiet, fiet. Tirititiiti.

Goed zo, schatjes, doe je best maar: het komt al los, het gaat al makkelijker. Over een paar dagen geven jullie me mooie concerten.

Hier in de Kempen zie je, in deze late lente, nog helemaal geen groen, bijna geen vruchtbomen in bloei, nauwelijks wat knoppen; alleen een perzik met roze bloesem of een abrikoos met witte bloesem, en de wilde kers; verder hier en daar langs de wegen een stuk of wat half ontloken paardebloemen. Maar de lucht! dat zijn gouden en zilveren netten, met dauwdroppels eroverheen.

O! hoor die vogel; zijn keeltje is al vrij en helder: hij

zingt er lustig op los, zijn liedje is vloeibaar als een bron. Kijk! een gele vlinder die boven het kreupelhout fladdert, een andere vliegt laag over het veld. In een stal loeien koeien, ze verlangen naar buiten te mogen; Hille's schoorsteen rookt: zijn vrouw gaat de aardappels opzetten.

Eksters babbelen en huppen, hun staart wipt erbij op en neer. De schapen blaten, terwijl ze hier en daar een sprietje afgrazen in het dennenbos, op de weg blaft een hondje; Loulotte en de hond van de herder besnuffelen elkaar.

Daar staat de herder, op zijn herdersstok geleund, net een vogelverschrikker.

'Dag herder!'

Hij kijkt me verwezen aan en er komt een ongearticuleerde klank uit zijn mond: zoiets als het geknars van niet-geoliede scharnieren. Maar hij schreeuwt iets tegen zijn hond, die maakt dat hij wegkomt van Loulotte, met zijn staart tussen zijn benen, en begint om de kudde heen te lopen.

Een groot open veld waarin voren zijn getrokken: er staan dennetjes in geplant zo groot als een duim.

Tji, tji, tji, tji.

Toe maar, liefjes, ik houd van jullie. Ik zou best met jullie mee willen zingen — alleen raakt *mijn* keel zijn stroefheid niet meer kwijt — maar mijn ziel jubelt met die van jullie mee.

Een vliegmachine... Ja, je bent mooi, maar ik wou dat je ergens anders was dan boven deze vrede, die niets van doen heeft met je fabriekslawaai.

De zon glijdt over een grote vlakte met gekapt kreupelhout; verderop velden waar het koren al een beetje begint op te komen.

O, wat is de zon heerlijk warm op mijn rug!

Een zwerm kraaien is neergestreken op het open veld, hun krassende stemmen maken toch deel uit van het schrale en melancholieke van dit land en accentueren het harde van deze achtergebleven natuur.

Kom, ik moet naar huis. Roseke komt zo om mijn maaltje klaar te maken, en als ik niet een handje meehelp zal het niet te eten zijn.

Vanmorgen zag ik vanuit mijn bed dat het grijs weer was, regenachtig, en meteen voelde ik me down. Pas toen Roseke binnenkwam, met om zich heen de lekkere koeielucht en de moed die van haar uitwasemen, kon ik de landerigheid van me afschudden.

Na mijn duik in het bad, het droogkloppen en de thee, ben ik eropuit gegaan.

Het zonlicht werpt spatten op het weiland en de koeien bij mijn huis. Het stroomt over de koeien heen en verguldt ze, maar de wolk die komt aandrijven maakt ze zwart; als de zon ze verguldt lijken ze doorzichtig en iets vloeiends omhult ze; met de wolk erboven zijn ze ondoorschijnend, als uit hout gezaagd. Ze grazen en niets kan hun schelen dan het vullen van hun buik.

Als ik het dennenbos uitkom op de heuvel, moet ik me voorover buigen tegen de wind, die dwars door me heen blaast, maar het is de moeite wel waard. Heel de uitgestrektheid van de Limburgse Kempen breidt zich vóór mij uit, gehuld in een blauwe nevel; daaroverheen jagen de wolken, waartussen stukken hemelsblauwe lucht vrijkomen. De heide, in akkers en weiden herschapen, gespikkeld met roze daken tussen de berkenbosjes, is nog grijs, met hier en daar een vlek groen; een paar schapen in de dorre weilanden, nog geen koeien, en het zou er troosto-

loos uitzien als er geen grote strepen zonlicht door de nevel drongen in plekken van purper en goud op inktzwarte schaduwen.

Er puft een trein, er blaft een hond, maar de wind veegt de geluiden uit en overheerst alles.

Daar ligt me Loulotte languit op de hei, met haar buik in de zon; van tijd tot tijd spitst ze de oren of kijkt me aan met haar waakzame blik, en haar neusvleugels trillen. Heb je wel eens gemerkt dat maar weinig mensen van trillende neusvleugels houden? *Ik* heb een hekel aan een onbeweeglijke neus, en ik houd van neusvleugels die het leven opsnuiven. Dat dier met haar grove lichaamsvorm, tussen wolf en vos, heeft de zachtheid van een lam als ze me aankijkt, maar woeste bewegingen en ogen die vuur schieten wanneer ze tegen het vallen van de avond vreemden hoort op de straatweg.

Nu kijkt ze speurend naar de lucht: ze hoort een vliegtuig en ziet het niet achter de wolken, en dat intrigeert haar. Zo moet de primitieve mens met zijn ogen de hemel afgezocht hebben om te ontdekken waar de donder vandaan kwam.

Hoog, hoog in de lucht gekwinkeleer van vogels; er moeten er veel zijn, om ze bij die wind nog te horen.

Tjiep, tjiep, tjiep, tjieptjiep.

De vogels zijn bevoorrecht door de natuur: zij kunnen zich aan het oog onttrekken. En wat doen ze met hun doden? Je ziet er haast nooit een. Wat zou ik graag willen dat ik mezelf na mijn dood kon wegmoffelen. Die manipulatie waaraan ik onderworpen zal worden is me een doorn in 't oog. Als ik hier doodga, zullen het liefdevolle handen zijn die me begraven: die van mijn buur, het kleine vrouwtje... Dat zou goed zijn... Denk niet dat ik somber gestemd ben... het komt doordat ik aan de vogels dacht...

Loulotte begint luchtsprongen te maken en vrolijk te blaffen omdat we weer verder gaan.

Hoeoe! de wind dringt door me heen.

'Kom Loulotte, eventjes hollen... Ha, dat is beter, en nu in de zon!'

Verrukkelijk! De zonnewarmte omhult mijn rug, mijn lendenen als een innige liefkozing.

Bijlslagen van een houthakker; de zon heeft de harslucht en de dennegeur al uit het hout losgemaakt, de dauw is verdampt en onder de inwerking van de warmte laat ook de grond zijn geuren opstijgen.

Daar komt het vliegtuig terug: nu Loulotte het kan zien, interesseert het haar niet meer.

Van ver weg komt een mestlucht aandrijven. Op 't ogenblik ruik ik dat liever dan chypre...

Der Lenz ist da, jetzt soll mein Lied erklingen!

Ochtend in mei

'Loulotte, houd je stil, het is nog geen zes uur.'

Maar Loulotte houdt zich niet stil, ze loopt van haar kleedje naar de deur, dan steekt ze haar kop uit het raam. Ze heeft er zeker genoeg van om opgesloten te zitten. Ik trek een peignoir aan; zij springt hoog op en blaft. Ik laat haar naar buiten, ze rent naar het eind van de tuin; ik doe de grendels van deuren en ramen af en zet ze open. Ze zullen me niet meer komen vermoorden. Loulotte is er trouwens, en Roseke komt over een uur.

De hemel is volkomen onbewolkt en van een verrukkelijk zacht blauw, de zon schijnt al warm.

Ik ga weer in bed; alle geuren komen naar binnen, de vogels zingen. Toch wou ik liever dat Loulotte terugkwam.

'Loulotte!'

Ze komt niet. Ik kijk uit het raam en roep. Ze komt en kijkt me aan; haar staart zwaait en haar rug beweegt heen en weer, dan loopt ze om het huis heen. Ik kijk uit een ander raam en zie haar opgerold tegen een van de gevels liggen, lekker in de zon.

Loulotte had het zeker koud op haar kleedje, in die donkere hoek van mijn kamer waar ze 's nachts over me waakt, alleen als ik ben in dit kleine huis dat verloren ligt te midden van de velden.

'Warm je maar, lief dier, je zult niemand binnenlaten dan Roseke.'

De nachtegaal... wat een vol, helder en vloeiend geluid... Voor dat diertje voel ik evenveel ontzag als voor een groot kunstenaar: alles is geniaal bij hem, zowel zijn techniek

als zijn improvisaties, en wat hij ons te horen geeft is niet links en rechts gestolen! En wat een spontaniteit! Hoor toch eens... En daar word ik 's morgens in bed op onthaald: dat is nog eens wat anders dan de stinkende Amsterdamse krotten uit mijn kinderjaren, waar ik de vlooien kon horen lopen.

Ik wip het balkon op. Ha, nu is het echt lente! ditmaal is het zover! De sappen kunnen zich niet meer inhouden, de meidoornbloesems springen los; de perebomen, de appelbomen, de kersebomen laten hun gezwollen knoppen openbarsten, en de tere bloesems met hun bedwelmende geur spreiden zich rein en blank ten toon. En luister: alles gonst, alles roert zich en beweegt, alles juicht en stort zijn ziel uit en denkt louter aan genieten en liefhebben.

't Is toch nog wat frisjes! Ik kruip weer in bed na een paar vriendelijke woorden tegen Loulotte, die me antwoordt met een golving van haar rug, maar opgerold in de zon blijft liggen.

En ik drink goed hete thee uit mijn thermosfles, en doop er een beschuitje in; ik hoor de nachtegaal en de andere vogels, en snuif de geuren op!

Aha, daar hoor ik het gekef van Kiki, die met Roseke meekomt. Zij komt binnen, als steeds ruikend naar koeien en naar dauw, en lacht me toe met haar altijd even vriendelijke gezicht.

'Roseke, geef me mijn dikke blauwe japon. Ik neem een flink koud bad en ga dan meteen uit. Goed, Roseke?'

'En wat voor 't middageten?'

'Voor twaalf uur, vier aardappels en de varkenskotelet; en dan rabarbercompote, dat is alles.'

En ik naar buiten!

Maan

De maan aan de glanzend blauwe hemel heeft het gezicht van een non, omwolkt door lichte sluiers die haar hoofd als een stralenkrans omgeven.

Het is zacht, ernstig, mystiek, dat bleke gezicht, voor driekwart naar mij toegewend. Wat zou ik graag zien dat ze haar hoofd omdraaide of de ogen bewoog; maar het is als een serene, koele contemplatie, die door geen wolk, door geen ster kan worden gestoord.

Ik ben wakker geworden van het getjilp, het gekwetter, het zingen en zelfs het ruziën van de vogels.

Wat mag wel de reden zijn van hun onenigheid – want over de liefde zijn ze het altijd eens, dat spreekt vanzelf – een worm? een beter plekje onder de dakpannen om er hun nest te bouwen?

Door de ramen aan de voorkant zie ik niets dan groenende velden, weiden met koeien. Alleen in de verte een fabriksschoorsteen, waaruit rook opstijgt in de heldere lucht.

Wanneer ik door de ramen aan de achterkant kijk, ontwaar ik alleen bloeiende bomen en de dennen, waar de rossige stengels van de jonge scheuten zich beginnen te vertonen... ik voel me goed... en vooral, ja, vooral voel ik me goed gestemd en in staat om van dat alles te genieten... Ondanks alles, het leven...! ik die meende er tot het einde toe het bittere lijden van te zullen meedragen... Inderdaad, ik was niet geharnast tegen de harde vernederingen van het leven en ze zijn niet zo maar langs me afgegleden; o neen, ik heb grote littekens... Maar vanwaar

die betrekkelijke blijmoedigheid die me op 't ogenblik bezielt, dat verlangen naar vrede en naar rustig genieten...? Komt het door mijn leeftijd? doordat ik moe ben...? Dat moet het wel zijn.

De strijd is hard geweest, een strijd zonder wapens, ja, zonder ander verdedigingsmiddel dan het leven zelf dat me steeds dreef om voort te gaan... Maar wat ben ik bang voor de mensen... en voor een inbreuk op wat ik aan onafhankelijkheid en vrijheid heb veroverd.

Wanneer ik op de wegen of in de dennenbossen mannen zie, stel ik me instinctief op verdediging in of ik ga een andere richting uit. Alleen voor een boer ben ik niet bang, niet omdat ik denk dat hij goed is, o nee! maar hij kan mij, mijn geestelijke ik, niet bereiken: in dit primitieve land verschilt hij te veel van een geciviliseerd menselijk wezen. Mij bereiken, mij! daar draait alles om...! Ik en nog eens ik... *Das Einzige und sein Eigentum.*

Het egoïstische woordgebruik, de uitroepen en de overwegingen die spontaan uit het innerlijk van de mensen opwellen, zijn fraai en onthullend:

'Wat brengt me dat in?'

'Daar heb ik niets aan: niemand zal me er dankje voor zeggen.'

'Dat gaat mij niet aan, of, dat raakt mij niet!'

'Ik heb daar geen enkel belang bij!'

Etc. etc.

Dan de beledigende uitdrukkingen die de mens heeft weten te ontlenen aan het lijden van anderen:

'Het zijn armoedzaaiers.'

'Bedelaar!' *Beggar* in het Engels, *schooier* in het Nederlands.

'Die lui hebben niets te verliezen!'

'Dat heeft niets te bikken en geen hemd aan 't lijf!'

Aardig, nietwaar?

En niets wekt zozeer de verontwaardiging als te merken dat een arm mens een fijne smaak heeft; kieskeurig te durven zijn op het gebied van eten bijvoorbeeld:

'Thuis hebben ze niets te eten en hier...'

Ze willen niet begrijpen hoe opgewarmde kliekjes je tegenstaan als je vroeger nooit iets anders gekregen hebt.

Ja, het is fraai!

Net als met een edelmoedige daad; die boezemt vooral degeen die erdoor wordt begunstigd wantrouwen in:

'Waarom zouden ze dat doen?'

'Ze hebben er zeker belang bij dat te doen.'

Er is niets dat de mensen zo geruststelt als wanneer je hun zegt:

'U hoeft me helemaal niet dankbaar te zijn.'

En vaak hoor je deze opmerking:

'Dat zeggen ze, maar let eens op wat me dat gaat kosten!'

Ja, mooi, heel mooi, bovenste beste bedoelingen, daaroverheen een vernisje... Bah...!

Bonjour, *my pet!* Bonjour Loulotte...! jij... jij bent helemaal natuurlijk... en ik ook...! Foei! Laat me met rust, jij geeft niets...! Nee, maar je betaalt contant; kom maar, lief dier.

Ginds is Door bezig een stevig stuk prikkeldraad aan de heining van mijn tuin te bevestigen; dat zal me nog meer isoleren, en vooruit...! ik ben buiten het gewoel, ik ben veilig.

Hoor, de koekoek! O, luister toch eens naar de koekoek!

O, wat een maan: een schijf van geslagen goud waarop de deuken van de hamer te zien zijn. De hemel eromheen is lilablauw; verder weg blauwgrijs. Naar het westen toe is de lucht overstroomd van vuur.

Alle vogels zingen erop los, op dit uur nu ze hun liefde verklaren.

In de verte op de straatweg draaft een paard; zijn hoefijzers klepperen alsof het geluid dubbel is; kindergeschreeuw; een paar honden blaffen; mannenstemmen op de weg; een vrouw lacht, een buurvrouw antwoordt haar; geroep van jongens, en tjie, tjie, ririritiri; hamerslagen van de hoefsmid die nog aan 't werk is.

Een ekster vliegt traag op van een boom naar het dak van mijn huis, en weer terug; de vogelfamilies kwetteren onder de dakpannen en langs de goten. Een geitje blaat zachtjes, als een ziek kind... Wie zijn toch die hersenloze mensen die het hebben over de stilte van het platteland? Het is juist het leven in al zijn intense eenvoud: het leven dat zich baan breekt.

Ah! nu wordt de maan lichter, ze krijgt meer een metaalglans en de hemel om haar heen wordt purper... Geen enkele ster, er is nog te veel daglicht.

In mijn boomgaard zijn de bloeiende vruchtbomen als kantwerk in dit schemerduister en de witgekalkte stammen geven de illusie besneeuwd te zijn.

Toch is het fris. Maar dit is een nacht om buiten te blijven en naar de nachtegalen te luisteren, die hun geluk uitjubelen rondom mijn huis en ver, ver weg, in alle hagen van het land; en om te blijven luisteren hoe alles gedempter wordt, stiller wordt, vervaagt en zich oplost in rust.

Wat een sprookjeswereld! wat een sprookjeswereld!

en ik kan er heel alleen van genieten, hier, in mijn tuin, waar niemand me kan komen storen, met mijn Loulotte vlak bij me.

O, wat voel ik me ziek! Wat zou er met me zijn?

Daar heb je de wielewaal; dat is voor 't eerst dat ik hem hoor dit jaar.

Na drie of vier dagen van overmatige hitte hadden we vannacht een onweer en gedurende enige uren een langzame, recht neervallende regen, die goed in de grond drong. Voor het al door en door droge land was dat maar een kleine besproeiing; maar mijn tuin is ervan doorweekt. De bomen, de struiken, de grasvelden lijken uitgelaten van jongheid en frisheid; de vogels zingen en babbelen en maken een leven alsof ze een feest organiseren. Een koekoek heeft mijn tuin als wisselplaats genomen, tot grote verbazing van de boeren. De kraai doet niets dan de schoorsteen in- en uitvliegen; gisteravond maakte hij zo'n drukte dat we dachten dat het nest naar beneden gevallen was. Ik heb de kachel naar voren laten trekken, zodat hij in geval van nood met de jongen naar de kamer kan ontsnappen.

Te midden van die overvloed van leven, jeugd en frisheid zit ik in mijn chaise-longue op een plekje zo koel, alsof er een bron hier vlakbij is, met mijn gezicht naar een hulstbosje dat wordt overwelfd door lange, fijne meidoorntakken, die in guirlandes naar mij afhangen; en aan de achterkant beschaduwd door een bronskleurige esdoorn en twee acacia's met jonge geelgroene blaadjes. En ik voel me tussen dat alles erg vermoeid, erg afgeleefd, en ik herstel me maar heel langzaam van de longontsteking die me een dag of tien geleden op het lijf is gevallen; een longontsteking die niet heeft doorgezet, maar waarvan de koorts vijf dagen lang in mijn hoofd heeft rondgespookt en het heeft murw gebeukt. Ik behoor niet tot de mensen die na de slagen dankbaar zijn

dat ze er niet volkomen door zijn afgemaakt. Ik kom ertegen in opstand, tegen die harde slagen.

Roseke heeft me als een braaf hartje verzorgd. Natuurlijk, als ik niet bij mijn positieven was gebleven zou ik te beklagen zijn geweest, want ze heeft niet alleen totaal geen initiatief, maar ze heeft de gevaarlijk onhygiënische gewoonten van het boerenvolk hier, maar als het haar iedere keer woord voor woord verteld wordt, voert ze het goed en bereidwillig uit.

Daar komt de koekoek aanzetten, hij strijkt neer in een groepje berken en roept voortdurend, toch wou ik wel dat hij bleef.

Wanneer dit me in de stad was overkomen, zou ik niet met zoveel bezorgde toewijding verpleegd zijn; het is merkwaardig hoe je dat voelt aan de handen die je aanraken (de toewijding of de onverschilligheid). En verder zou ik de lucht vol bloemengeuren niet hebben ingeademd, en had ik hier niet kunnen liggen te midden van al dit bruisende leven; want het lawaai en het gewoel van de stad is enkel kunstmatige drukte. Hier is het leven in volle gang, onverpoosd, het laat niets ongemoeid.

Loulotte is boos op me. Toen Roseke zich klaarmaakte om weg te gaan, begon Loulotte blij te springen en te blaffen, denkende met haar mee te mogen, en toen ik zei: 'Loulotte mag niet uit, ik kan niet alleen blijven,' is ze met hangende staart afgedropen om een eindje verderop te gaan liggen, en hoe ik haar ook roep, ze komt niet. Ze heeft haar kop op de voorpoten gelegd, met de oren gespitst naar de deur waardoorheen Roseke is vertrokken.

Ze is net als ik, Loulotte: ze heeft een hekel aan tirannie en aan teleurstellingen.

Wel of niet doorgezette longontsteking, ik heb er een lelijke knauw van gekregen.

Al ga ik vooruit, ik ben zo slap als een vaatdoek en moet 's middags naar mijn bed.

Mijn huis is een glazen kooi en heeft ramen rondom; de blauweregens omhullen het als een tapijt en door één raam wiegelen de trossen in mijn slaapkamer, en hun geur hangt in het hele huis, zo doordringend dat het enigszins bedwelmt. En terwijl ik op mijn rug liggend bezig ben dit te schrijven, heeft zich opeens een jonge zwaluw op een van de twijgen neergezet en schommelt nu eens in de kamer, dan weer buiten. Ik ben onmiddellijk roerloos blijven liggen, potlood en adem inhoudend, maar één en al oog. Het vogeltje is op zijn rug lichtgrijs, de vleugels donkerder, keeltje en borst van een teder wit met een vleugje hemelsblauw erin: het beweegt nieuwsgierig zijn aanbiddelijke kopje en kan zich maar nauwelijks aan de twijg vasthouden.

Hip, weg is hij. Hij heeft iets laten vallen op de vensterbank.

Zoveel je maar wilt, *my love*, maar kom terug.

Tegenwoordig stoot ik dikwijls, wanneer ik geeuw, een soort geloei uit. Geërgerd houd ik op en zeg tegen mezelf: 'Wat mankeert je, je doet net als de oude mannen waar je als kind en jong meisje zo'n afschuw van had.'

Een heel jonge nachtegaal hipte zo juist, een halve meter van me af, van het ene hulsttakje op het andere. Wat een

teergebouwd beestje, en hoe volmaakt van vorm; het lijkt wel een Japans kunstvoorwerp.

Wat een verrukkelijk vertrouwen, alsof die diertjes gemaakt zijn om van ons te houden, en wij van hen... Je kunt wel zien dat dit vogeltje de mens nog niet kent, en evenmin de kat.

Er zijn bijna geen bomen meer in bloei, enkel de vlier.

Mijn huis is door vlierbomen omringd; ik heb er allerlei soorten van. Hier is er een met bont blad en grote bloemen, dan deze met geel blad, bloemen zo groot als een tafelbord en met een vreemde geur die tot achter in de tuin doordringt; dan die daar, die tot het dak reikt, met bloemen zo klein als de palm van een hand, licht als goudgeel schuim, die als een waterval van het dak tot op de grond afhangen en hun geuren in de omtrek verspreiden, zodat ze door alle deuren en ramen van het huis binnendringen. O nee – ik zou ze niet willen ruilen voor zeldzame bloemen, mijn landelijke vlierbomen met hun zuivere, eerlijke ziel.

Mijn buurvrouw Maroussia

Rondom het huis en zover mijn blik reikt doet de wind de velden met het nog groene, buigzame koren golven, zodat ik me eerder op een schip zou wanen dan in mijn vogelkooi van een huis.

De zon schuift over die golven heen en verguldt ze in grote plassen, en waar het zonlicht wegtrekt liggen ze teergroen, met zilver gestippeld.

In de verte kraait een krielhaan. Maroussia keuvelt met Sania, die net wakker is geworden. Al mijn vlieren zenden hun laatste geuren uit, en alsof ze gewaarschuwd zijn dat ze nu de allerlaatste druppels puren zijn de bijen verschrikt aan het honing zamelen en zoemen als dol. En geen enkele vogel heeft me nog verlaten: om mij heen is het een koorzang van de wielewaal, de koekoek, de eksters, de kraaien en andere gevleugelde schepselen. Dat alles is een weldaad voor me; daarbij heb ik het openbloeien van Sania's vreugde bij het zien van een blad dat beweegt, een vlieg die door de lucht zweeft, en ook zijn gebrul van klein mannetje dat zich zijn plaats onder de zon verovert, en het opgetogen geluk van zijn jonge moeder, die er niet over uit kan dat ze zo'n welgemaakt kind heeft, zo juist naar haar smaak, zo, zo, zo... Alsof ze er niet precies evenveel van zou houden als het een mormeltje was!

Sania

... Sania!

Tien maanden, twee tandjes; kan nog niet alleen rechtop staan. Slavisch type, een wilskrachtig voorhoofd, dik kastanjebruin haar, waar de zon op spiegelt; licht kwijlend mondje dat opengaat als een slablaadje dat zich ontvouwt; een kogelrond neusje; ogen... ja, nu komt het! Een blauw licht dat op je gericht wordt, feller wordt, fonkelt, zachter wordt, vragend, verwonderd, dan komt er een glimlachje bij, dat zich verbreedt tot een lach; dan gaan zijn armpjes omhoog en het voorhoofd, de ogen, het mondje komen op je toe, vergezeld van een trillende kreet van vreugde, van geluk en vertrouwen, waarbij hij niets voor zichzelf houdt en zich helemaal geeft. Maar hij neemt bovenal. Zijn moeder, die hem alleen grootbrengt, is dood-op.

Is dat alles?

Nee, dat is niet alles: hij doet viermaal in een uur een plasje, het andere verricht hij als een ernstige bezigheid, waarbij hij uit alle macht drukt. Hij drinkt gulzig zijn fles en grijpt het vel en de oren van Loulotte, mijn Duitse herder, stevig vast en trekt zo hard hij kan. Voor Loulotte zijn dat evenzoveel liefkozingen.

Als hij huilt en te keer gaat zetten ze hem voor de piano en hij slaat erop los, en de klanken brengen hem in verrukking. Hij kijkt naar de bomen om hem heen en volgt de vogels met zijn ogen.

Nu, is dat alles?

Nee, luister:

Wanneer de tijd voor zijn fles nadert, wordt hij lastig,

hij stopt zijn vuist in zijn mond en bromt, barst dan uit in woede, want hij krijgt zijn fles pas als het er tijd voor is; zijn moeder geeft hem een broodkorst om hem te laten bedaren, hij kauwt erop als een klein monster, dan barst hij opnieuw los. Nu brengt zijn moeder hem bij een struik met roze rozen en laat hem zijn neus in een bloem steken; je zou zeggen dat hij eraan ruikt, zijn geschreeuw verandert in een uitbarsting van vreugde, hij is een en al blijheid, hij springt op en neer in zijn moeders armen, roept vol verlangen uh! uh! uh!, hij strekt zijn armpjes uit, grijpt de roos die binnen zijn bereik is, knijpt hem stuk, verkruimelt hem en stopt de bloemblaadjes in zijn mond. Maar hij vergeet zijn fles niet, en wanneer hij die niet gauw krijgt wringt hij zich in bochten en wordt blauw, terwijl hij woest begint te huilen; wordt hem de fles gebracht dan ontspant hij zich, grijpt hem vast en drinkt, terwijl zijn ogen zich sluieren.

Hij slaapt met gekruiste armen, zijn wimpers beschaduwen zijn roze wangen, vrede ligt op zijn gezichtje.

Dat is Sania, tien maanden oud.

Vandaag een grijze lucht met bressen lichtend wit omrand, waardoorheen flarden fluweelblauwe hemel te zien zijn.

Aan de andere kant galopperen witte, grijze en blauwe beren, ze jagen voort en laten een helder blauw achter zich, waarover weer andere beren, die uit bergen van sneeuw omhoogstijgen, in rijen komen opzetten. Dat trekt naar de heide weg, waar het zich donker samenpakt boven de mijnstreek met zijn schoorstenen, die grote pluimen goudkleurige rook naar het noordoosten zenden.

We zullen nog heel wat regen krijgen.

Op 't ogenblik is de hemel in het westen strogeel, met purper oversluierd; meer naar boven purperachtig grijs. Hoog boven mij is het niets dan grijs; een vlucht duiven tekent zich er zwart tegen af. Al dat grijs is water, dat heel laag hangt en niets liever wil dan neervallen.

O, daar komt het al omlaag! en de wolken schuiven vaneen, waardoor een open baan ontstaat naar de ondergaande zon toe; ik denk elk ogenblik God de Vader te zullen zien verschijnen. Het is niet God de Vader die verschijnt, maar de zon!

Nu schuift er een wolk overheen. Ha! daar is hij weer, vloeibaar goud, hij maakt een opening en veegt om zich heen alles opzij.

Achter het huis, in de boomgaard, heeft de hemel parelgrijze tinten, zilverig en pril als bij het aanbreken van de dag...

Het grijs wordt donkerder. O! een regenboog met al zijn kleuren duidelijk naast elkaar. Hij vormt een vol-

maakte boog... En nu bedekt het grijs de boog... de hele lucht wordt dikker, en het regent, regent...

Regen die slecht gelegen komt: het gras heeft niet kunnen groeien vanwege de droogte, en nu staat het weinige hooi dat er is, gemaaid in oppers op de weilanden en verrot onder de stortbuien... God regelt alles ten beste.

Maar wat is dat voor opschudding in de schoorsteen; gevolgd door zeven of acht jongen vliegen moeder en vader kraai weg, met het hele broedsel. Als ze maar terugkomen: ik houd van mijn commensaals.

Avond

Die hemel vanavond!

Naar het westen toe een strook oranje vervloeiend in geel; dan zwarte verbrokkelde wolken, vervolgens een parelmoerig blauw waar één enkele ster doorheen prikt: ze staat daar roerloos, en het is of ze tot taak heeft vrede uit te storten in onze ziel. Maar omhoog is de hemel violet-blauw, en naarmate ik hoger kijk, tot vlak boven mijn hoofd, is hij blauw, van een blauw zo diep, dat je er met een vliegtuig in zou kunnen opstijgen, dagenlang, en het zou altijd nog blauw zijn.

Links, in het zuidwesten, de halve maan; er is niets van haar gezicht te zien; ze is omsluierd door een zilveren glans die eindigt in een sliertje gaas onder de kin. Wat hoger naar links een heel rustige ster, maar wat een schittering: haar luister wordt niet verzwakt door dat intense maanlicht. Het blauw om haar heen is bijna violet.

Achter de boomgaard, boven de dennen, schittert een andere ster; dat is zeker Mars; haar oranje kleur is zo diep dat zij ook het omringende blauw dieper maakt. Ze staat daar onbeweeglijk en geeft me een huivering van geluk dat ik haar kan gadeslaan in deze nachtelijke stilte, waarin geen zuchtje zich roert, geen vogel zingt, waarin zoelheid je omringt en de neusvleugels doet trillen.

En daar, recht boven mijn hoofd, zich langzaam losmakend van het blauw, wordt nog een lieflijke ster geboren, die me zegt dat ik moet gaan slapen, dat ik toch nooit iets zal kunnen begrijpen van dat alles, dat ik ze alleen dankbaar moet zijn voor de verrukking die ze me schenken.

Kom, Loulotte.

Nu er geen kat in de tuin is nemen de vogeltjes met veel drukte een stofbad in het warme zand, een paar passen van me af; en jonge vogeltjes die verdwaald zijn en nog bijna niet kunnen vliegen, kunnen op het grasveld wachten tot hun moeder ze te hulp komt. Wat weten die diertjes goed dat Loulotte met haar woeste uiterlijk ze totaal geen kwaad zal doen!

Niet dat ik niet meer treur om de kat die ik had, mijn mooie rossige Loulie! Zijn luchtsprongen om de sprinkhanen te pakken, de manier waarop hij over de grond kroop, met zijn bekje bibberde, ineenkromp en op zijn prooi sprong, muis of vogel, was fascinerend. En dan, hem te zien schitteren in de zon, met een vonk aan het eind van elk haartje; en onze wandelingen in de dennenbossen, waar hij achter me aanliep, met zijn staart recht overeind. Hij klom in de bomen en tartte Loulotte, die als een gek blafte van jaloezie dat ze niet hetzelfde kon doen. Ja, ik mis mijn Loulie, maar ik houd er de vogeltjes door.

Vanavond lijkt het firmament nog immenser.

Doorzichtige grijzen, alle tinten grijs, van rookgrijs tot parelgrijs, zilvergrijs, en nog transparanter, nog bleker grijs. In het oosten vuurrode strepen, alsof de zon daar zal ondergaan, en in het westen is het als noorderlicht, van grijs doorzeefd.

De rookkleurige wolken drijven langzaam naar het noordoosten, dan komen er grote vakken van dat zilvergrijs bloot en van het andere grijs, dat lijkt op een lichtende ademtocht.

Het is zoel en stil; van de wagens met hooi die voorbijkomen stromen geuren uit: ik zou er graag in rondrollen... Ieder gerucht is te horen, geen enkel geluid is vaag: een boerin die zingt in het dennenbos; de trein van negen uur die aankomt; koeien, honden, krijsende eksters, kinderen, bijlslagen, alles is duidelijk... En daar stijgt langzaam de maan omhoog, geslagen goud, met de trekken van een monnik op haar bolle gezicht geschetst... Hoor, de koekoek nog, zijn roep geeft een echo.

Ik geniet van dat alles zonder nog langer te proberen het te begrijpen; daar is toch geen mogelijkheid toe... Het is er, nietwaar? Er de schoonheid van te begrijpen is al heel wat... Jong te zijn op zulke avonden... en met z'n tweeën... Maar dan kijk je niet... dan ga je op in elkaar...

'Kom Loulotte, het lijkt wel of je geen zin hebt om naar binnen te gaan.'

Gisteren een wind die alles deed schudden, en een kou! Vandaag is het somber, grauw en koud.

Veel vruchten en geen zon om ze rijp te stoven; ze zullen geen smaak hebben. Wat een gebrek aan samenhang in de inrichting van de natuur! Het gaat allemaal maar zo'n beetje luk-raak... Hoe kan een mens geloven dat het door een wil bestuurd wordt?

De blik van Roseke, anders zo begrijpend en open, wordt dom en bot wanneer het over het geloof gaat.

In wat voor staat heeft die langdurige druk van de godsdienst de best georganiseerde hersens toch gebracht.

Ik zou nooit mijn liefde of mijn volle genegenheid hebben kunnen geven aan iemand die met dat euvel besmet was. Wat het kleine vrouwtje en haar kinderen betreft is het begonnen met medelijden: die kleine wurmen die geestelijk en lichamelijk achterlijk werden door gebrek aan verzorging, dat obsedeerde me; daarna ben ik doorgegaan en van enkelen van hen houd ik, vooral van Mileke... Ja, maar hij wordt al bedorven door het voorbeeld van zijn broertjes.

Wat een rust, 's morgens door de dennenbossen te drentelen. Vandaag was het er zoel en donker als onder een gewelf; de dampige nacht had alles week gemaakt; er viel van tijd tot tijd een droppel en op de plekken waar de boer de dennenaalden had weggehaald als stalstrooisel voor zijn koeien, waren er aroma's van turf, van paddestoelen, van bramen en van dennenaalden, vermengd met

de uitwaseming van de grond. Bij die pittige geuren verwijdt je neus zich, je mond gaat open en je zuigt ze gretig in! Op de wegkruisingen wind, licht, en onder de gewelven hier en daar een lichtschijn die door de takken schemert. Geen geluid, alleen een paar vogels. En je loopt als op een mollig tapijt, en je láát je leven, je denkt niet; je kijkt en je haalt de lucht in met diepe teugen.

Tussen de dennen lokt een stralend wit. Het is een bloeiend boekweitveld. Door de nevel heen overstroomt de zon het met haar stralen, een broeihitte stijgt ervan omhoog, en wat een bijen! wat een bijen! *Die* drentelen niet! *Die* laten zich niet leven!

En langzaam, met Loulotte dicht achter me, ga ik terug. Treurig? gelukkig? ik weet het niet, maar ik heb intens genoten van de betovering die me omringde.

Ik ben aan alle kanten omgeven door velden met rijp graan; hun bleekgoud heb ik steeds voor mijn ogen en het blijft me bij in mijn dromen. Dan strelen hun aren mij, prikken me, kietelen me, kwellen me en spotten met mijn gebaren als ik ze wil grijpen, terwijl ze tussen mijn vingers doorglijden en me in mijn gezicht uitlachen.

En het goud glooit en golft en strekt zich tot voorbij de mijnstreek, klimt langs de schoorstenen en verandert daar in vloeibare aren die het land overstromen, mij op hun golven meedragen en me neerzetten in mijn tuin, waar Loulotte en Roseke me ontvangen: Loulotte door met haar staart te slaan, en Roseke met haar glimlach en haar koeielucht. En ik zeg tegen hen:

'We zullen er dit jaar heel wat brood van krijgen!'

Boeketjes

Een boeketje van aardappelbloemen. Roomwit en mauve, bijna paars. Binnen in elke bloem een diepgeel, puntig hart.

Ja, aardappelbloemen! In een tuiltje bij elkaar hebben ze niets van de bloem uit het open veld: ze hebben eerder het vochtige van een bloem uit de warme kas: hun zware geur is die van een botercaramel.

Ik heb ze dicht opeen tot een boeket geschikt in een koningsblauwe kom: de witte in het midden, de paarse langs de rand. Het staat zo mooi, zo lief en fijn, en ze maken die hele hoek gezellig en intiem, en vormen een kleurvlek die al deel uitmaakt van de sfeer van de kamer.

's Avonds sluiten ze zich; 's nachts zet ik de kom op het grasveld, dan zijn ze 's morgens fris en open alsof je ze pas hebt geplukt.

Ander boeketje van aardappelbloemen:

Paars met het grote gouden hart. Ik heb ze geschikt in een lage schaal, dicht opeen, met ertussen en langs de rand groen aardappelloof, en ze neergezet in mijn beige spreekkamertje, op een bleekgroen fluwelen tafelkleed. Het effect is allerliefst.

Er zijn hier geen veldbloemen; en ik pluk maar zelden de bloemen uit mijn tuin. Dit is dus een manier om heel mooie boeketjes te hebben. Nee, afgezien van de korenbloemen tussen het koren is de grond hier te schraal voor veldbloemen, en de boeren zijn te onbeschaafd en te achterlijk om naar bloemen te verlangen.

Ik had aan weerszijden van mijn weg vingerhoedskruid gezaaid, dat in onze Ardennen overal in de dalen groeit;

het was erg goed opgekomen, ik stelde me er veel van voor. Maar uit school komende kinderen hebben ze uitgetrokken voordat er bloemen waren, zo maar voor het plezier om een plant te vernielen die ze niet kenden: er is er niet één meer over.

Een geheel bedekte lucht; regen, onophoudelijk storm. Spleen! spleen dat je wel kunt snijden! En dan eenzaam te zijn! Maeterlinck zei, toen hij nog in Gent woonde:

'Ik heb veel vrienden: ik heb vrienden voor fietstochtjes, ik heb vrienden om mee te gaan roeien, ik heb vrienden om een biertje mee te gaan drinken.'

'Geen andere?'

'Nee, geen andere.'

Privé leefde hij met zijn Prinses Maleine.

In dit land, waar het niveau zo 'gewoon' is, is dat de enige manier.

Ik zou dit bij mezelf niet kunnen toepassen: ik leef dus altijd met mijn prinses Maleine; maar met dit sombere weer laat ze mij in de steek en vliegt zeker naar liefelijker oorden.

En ik ben alleen, wat je noemt alleen, en op deze tijden wanneer ik me als door een boze macht verlamd voel, vind ik dat afschuwelijk.

's Morgens heb ik zin om in bed te blijven, om de lakens over mijn gezicht te trekken en me te laten overmannen door nare gedachten.

'Hier is uw warme water Madame.'

'Ja Roseke, ik zal opstaan.'

En de akelige dag, in het grijs, de storm en de eenzaamheid, begint opnieuw.

Wolken

O wat een mooie wolken!

Grijze, witte, op elkaar gestapeld als bergtoppen. Een enkele opening van een lieflijk blauw, waar het licht doorheen komt en de wolken met goud en zilver omzoomt.

Ai! wat een donderslag! en wat een zwarte lucht in het zuidwesten!

Heel onverstandig zet ik mijn wandeling in het dennenbos voort. Daar heb je de stortbui. Loulotte holt met me mee naar huis. In een oogwenk ben ik doorweekt tot op mijn huid. 't Is uit met de mooie wolken.

Ik sluit snel de ramen, ik verkleed me; als ik beneden kom blinkt de zon in een hemel met sneeuwbergen, die voortgedreven door de storm naar het oosten rollen en gestadig tal van openingen maken van een lieflijk blauw.

Achter het huis, in de boomgaard, hebben de uiteenwijkende wolken een groot vak diepe en o zo heldere hemel vrijgemaakt.

De wolken eromheen zijn donzig en luchtig, en de diepte daarvandaan tot aan het blauw lijkt net een opwaartse afgrond. Wat een zinsbegoocheling als ik daarin nu eens een vliegtuig zag opstijgen! Dat zou zijn alsof er zielen mee naar het paradijs werden gebracht... Naar het paradijs! wat worden we ondanks alles achtervolgd door de verhaaltjes uit onze kinderjaren, en onwillekeurig past het moderne zich bij het oude aan en laten we die zielen de snelste en kortste weg nemen: per vliegtuig. De zon in het zuidwesten zendt al haar warmte uit, daardoor ontstaat die begoocheling. De vogels houden zich stil.

Wat een zonsondergang! De hele horizon is één vuurgloed, met de zon als vloeibaar vuur in het midden. Eromheen purperkleurig goudstof; meer omhoog een maagdelijk blauw met eroverheen gestrooid witte wolkjes zo dun als gazen sluiers, waardoorheen het blauw te zien is op doorzichtige en open plekken; in het noorden is de lucht watergroen, een kleur sterk als email, besmeurd door slierten rook uit de schoorstenen van de kolenmijn. Maar terwijl ik het opschrijf is alles al veranderd.

Op 't ogenblik bloeien mijn zes linden, en in ieder hoekje van mijn tuin komt hun geur tot me. En hun bladeren zijn mooi, zacht en sappig. En wat een bescheiden manier om verrukkelijk te zijn: alle bloesems zitten aan de binnenkant van de takken. Ik heb mijn bivak opgeslagen onder de dikste boom, ik heb er mijn tas, mijn blocnote, mijn kranten en het boek dat ik aan 't lezen ben.

Ik hoef mijn hoofd maar op te heffen en honderden bleekgouden toefjes, overwemeld door bronsgouden bijen, verrukken mijn oog en mijn neus.

's Morgens als ik wakker word, nog voordat ik helemaal helder ben, zijn hun geuren al door mijn ramen die ik heb opengelaten naar binnen gedrongen en doen me met volle teugen opsnuiven.

Ik drink thee in hun schaduw; de bebloesemde takken, die een prieel vormen, strelen mijn haren; 's avonds als ik naar het smalle maansikkeltje kijk, golft met het koeltje hun geur om mij heen, en doortrekt mijn kleren; hij is overal in mijn kamer en verzoet mijn slaap. Ik ben er zeker van dat ik de lindebloesemgeur op 't ogenblik in mijn bloed heb, zoveel drink ik ervan in.

En daar verschijnt de bleekgouden en nog vage maansikkel te midden van een doorschijnende wolk van vuur, met eronder, in de parelblauwe hemel, een lange purpergrijze struisveer.

Wat een heerlijke atmosfeer! Alle geluiden zijn van heel ver en uit alle richtingen te horen: dat komt doordat de wind nauwelijks een zuchtje is.

De mussen in de blauweregen langs de voorgevel gaan

laat slapen. In de buurt van mijn raam kwetteren ze en piepen en fladderen, en zitten elkaar na als kleine ruziemakers. Hou je toch eens stil: vanavond lijken jullie net kleine keffertjes. Bij deze hemel, deze atmosfeer en deze geuren moet er stilte zijn, en jullie getater lijkt vervelend. Ik hoor liever de zwakke geluiden uit de verte: daarin is de hartslag van het leven...

Heel het westen is van goud, gehamerd mat goud. De zon van blinkend gepolijst goud schiet lange stralen naar alle kanten.

Daarboven is het melkblauw, bleek-rossig gesluierd. Wat een vreemde kleur: wat kan de zon een tinten uitvinden! Maar terwijl ik kijk is het goud watergroen geworden, met lichtende strepen erin, en de zon is bloedrood, zo liquide dat het mij verwondert dat hij niet uitvloeit. En dunne vuurkleurige wolken verspreiden zich in het blauw. Nu wijken ze uiteen en er verschijnt een 'Latour'-blauw, rookgrijs gemarmerd. Maar het is alweer veranderd en de vuurkleurige wolken, met donzig-bolle randen van rossig en grijs, trekken over het uitspansel en maken het ondoorzichtig.

En ik zou zo in het oneindige kunnen doorgaan met beschrijven: het is een toverschouwspel dat nooit ophoudt en dat van de ene pracht in de andere overgaat. Maar al die lichtwisselingen geven geen verandering meer in het aanzien van de aarde, ze werpen geen licht of schaduw meer. Wanneer ik mijn blik weer op de aarde richt, is alles egaal groen, alles is schaduw en vrede. O, wat een rust voor de ogen, voor de ziel!

De hemel, de aarde, dat zijn nu *mijn* films en ik krijg er nooit genoeg van.

En al die tijd zenden mijn lindebomen me hun zuchten van zoete geur tegemoet.

Op de voorgrond een groen haverveld, verder weg een gemaaid korenveld waarop schoven staan die men bezig is op te laden. De wagen is vol matgouden schoven, de man erbovenop, in een beige kiel, vlijt ze met langzame bewegingen op elkaar. Het gulden avondlicht doet de vormen vervagen en geeft alle dingen een zachte traagheid, zonder hoeken, oneindig lieflijk, onder die melkige lucht.

De wagen zet zich in beweging, hij wiegelt achter het haverveld. Het paard loopt in de telgang, het is te zien aan het bewegen van zijn rug.

Bij de bocht van het pad ligt de nieuwe mijnwijk op de andere helling; de mijnwerkerswoningen, bijna op dezelfde hoogte als de roze en lichtgele grond, staan daar in het purper van de heide in het gelid als speelgoedhuisjes uit een spanen doos.

De weinige keren dat ik terugdenk aan mijn jonge ik, word ik door angst aangegrepen.

Was ik dat, dat fijne soepele schepsel, met lange benen, in een japon met een grote tournure, met golvend lichtbruin haar, in het midden gescheiden en omsloten door een klein blauwfluwelen mutsje; dat jonge schepsel dat op haar wandelingen door de stad langs de modemagazijnen liep waar spiegelruiten waren om zichzelf in te bewonderen en te kijken naar haar bleke gezicht, waar de mannen zich voor omdraaiden? Wanneer was ik *ik*? toen, of nu, met mijn witte haar – het golft nog steeds – mijn zware boezem en mijn gedecideerde manier van doen?

Ik heb niets meer van mijn ik uit die tijd en niemand kon toen vermoeden dat ik zou worden wat ik nu ben.

En de toekomst? hoe zal ik in de toekomst zijn? Heb ik nog een toekomst? het is meer dan honderd jaar geleden dat mijn ouders geboren werden...! Wat voel ik me angstig beklemd als ik die veranderingen constateer... En mijn innerlijk ondergaat dezelfde veranderingen... Mijn hemel, wanneer was ik, of ben ik *ik?* Een vast, een onveranderlijk ik?

Mijn ik van gisteren is me vreemd geworden; vandaag ben ik een beklagenswaardige oude vrouw die niet weet waar ze aan toe is, en mijn ik van morgen is me onbekend.

Je kunt zelfs niet met jezelf leven, je ontdekt steeds weer een ander schepsel te zijn!

September

Nog drie dikke rozen 'Caroline Testout' aan de klimroos die langs de voorgevel groeit.

Twee van die rozen, fris en helder roze, nauwelijks ontloken, hangen voor het bovenlicht van de deur. Ze zijn daar om mij op te vrolijken, om me toe te lachen, en ik kan niet nalaten ze op mijn beurt toe te lachen en ze een kleine groet van verstandhouding te geven, telkens wanneer ik vanaf mijn stoel waarin ik lees en schrijf, toevallig mijn blik op ze richt.

Een koude hemel, turkoois-blauw. Links een berg van sneeuw met een grote pluim die omhoog stijgt: het is net een vulkaan die sneeuw spuwt.

Rechts werpen de schoorstenen van de mijnen zwarte rookspatten: dan, horizontaal als langs een liniaal getrokken, begint er een hemel van schapewolkjes, dicht en donzig, waartegen een vliegtuig met groot lawaai zijn kunsten vertoont.

Het stijgt, daalt, duikt, maakt pirouettes, zwenkt, en beschrijft de *looping the loop* met de soepelheid, de beweeglijkheid van een vis die rondspartelt in zijn element.

Dat neemt niet weg dat er menselijke wezens zijn die daar, op vijfhonderd meter boven de begane grond, zich in nog niet geperfectioneerde machines aan halsbrekende toeren wagen... Als dat nu eens zonder geluid kon gebeuren, wat zou dat een wonder zijn! maar dat fabrieks-lawaai geeft het toch weer iets grofs.

Nu is hij weg. Onmiddellijk vliegen twee kraaien krassend over het wijde veld, alsof ze gewacht hebben tot het monster verdwenen was. Nu, het vliegtuig bewoog zich

wel even soepel als die kraaien, en in de immense ruimte was zijn formaat niet buiten proportie; maar nogmaals, dat lawaai! Och, ze zullen er wel iets op vinden... Het is erg jammer dat er geen dieren zo groot als kathedralen meer zijn die kunnen vliegen... Maar wanneer die boven op mijn volière kwamen zitten, zoals de kraai, dan zou ik toch wel raar opkijken... Ik geloof dat er geen dier meer is groter dan een schaap, dat op grote hoogte kan vliegen... Een vleermuis te zien vliegen zo groot als de kerk! O wat zou ik dat graag zien! Al was het enkel om er bang van te worden!

In mijn spreekkamertje, dat op gelijke hoogte met de tuin ligt en dat lichtbruin behang heeft, staan op de tafel waarover een donker amandelgroen fluwelen kleed ligt, drie dingen.

Een schaal van wit en groen kristal, tot aan de rand met water gevuld, waarin een heel grote zonnebloem drijft die er de hele omtrek van vult: een zonnebloem met dubbele bloemblaadjes, helder goudgeel, met een groot groenachtig-bruin hart, waar onderin de schimmelig groene zaden zitten, als in een schrijn gesloten; in 't midden van dat hart een kleiner hartje, van geel poeder, dat stuifmeel lijkt.

Daarnaast staat een plat mandje van bruine wilgetenen, met twee kleine oren, vol met tweekleurige appels, sommige geel met roze dooraderd, andere zachtgroen met lichtrode wangetjes; ze blinken, lachen en geuren.

Dan eenzelfde mandje met pruimen: gele en groene reine-claudes, glad, als geolied, met een fluwelige mist eroverheen gewasemd; en diep purperkleurige, zo groot als een babyknuistje, overwaasd met blauw. En verder enorme langwerpige ambergele, doorschijnend, met bloedrood erdoorheen.

Die drie dingen vormen heldere tonen in het lichtbruine, bescheiden spreekkamertje, waar als enige versiering op de schoorsteenmantel van licht eiken, de gipsen buste van de onbekende vrouw van Donatello staat.

Ik ben er helemaal overstuur van!

Ik lees in *Les Ravageurs* van Fabre, dat bepaalde rupsen drie jaar lang in het hout leven, waar ze zwoegen in het duister, in een ruimte die hen nauw omsluit en waar ze alleen het hout eten dat ze stukknagen; en dat ze aan het eind van die drie jaren van *hard labour,* als ze hun oude huid hebben afgeworpen en zich eindelijk van hun windselen hebben ontdaan, wanneer ze na hun metamorfose in prachtige vlinders zijn veranderd, wanneer ze in het licht komen, in de zon, in de lucht, en ze hun zijden vleugels ontplooien vol kleuren van goud, robijnen, smaragden, kortom getooid met alle schittering, wanneer ze zich hebben volgezogen met zuivere lucht, wanneer ze hun voelsprieten oprichten en hun omgeving aftasten, wanneer ze in staat zijn te vliegen, te dartelen in het azuur en goud van de lucht, zich neer te zetten en binnen te dringen in de irissen en de rozen, de nektar en de geur in te drinken, de liefde te kennen, wanneer ze in staat zijn te genieten en anderen te laten genieten van hun schoonheid, wanneer ze onschadelijk geworden zijn, dan, ja dan, hebben ze maar één of twee weken te leven in dat opperste geluk!

Ik kan de deuren en ramen niet langer openhouden. Roseke heeft de kachel aangemaakt; en zo is dit nu de eerste avond bij de lamp, met de luiken gesloten en de kolen glimmend achter het mica van de kachel.

Buiten een sombere hemel, regen en stilte, hier binnen de eenzaamheid.

Een hemel, egaal bedekt door een grijze kap; aanhoudende regen; een dichte nevel breidt zich over het land. Mijn vruchten bederven aan de bomen. De vogels moeten al naar andere landen vertrokken zijn van de honger; alleen vliegen er tussen twee stortbuien enkele troepjes mussen om hun voedsel te zoeken; kraaien krassen in hun vlucht en strijken neer op mijn huis, waar ze alle schoorstenen inspecteren, zeker op zoek naar een geschikt winterverblijf, en in de grote eik zit een vogel met gedempt en eentonig geluid zichzelf een verhaaltje te vertellen.

De vruchttrossen van de vlier hangen zwaar van de regen en aan het eind van ieder besje trilt een waterdruppel, die in de zon schittert als een juweel.

Wat ik in *Les Ravageurs* van Fabre lees over het instinct van de vlinderlarven brengt me in de hoogste mate van mijn stuk: dat instinct is pre-intelligentie, super-intelligentie, een trefzekere intuïtie. Wat zijn wij mensen daarbij vergeleken? Wij moeten alles, maar dan ook alles leren, vooral te weten wat goed voor ons is. Wij hebben geen enkel instinct, geen enkele betrouwbare intuïtie. We hebben misschien het instinct om te leren, maar wat is dat vergeleken bij weten zonder het te hebben geleerd? En die vlinderlarven, die *weten.*

Ach hemel, wat is er geworden van mijn mooie tuin der Hesperiden!

Regen, regen! en wind, wind! en nu ook donderslagen. En al mijn mooie vruchten, honderden kilo's, hangen daar slap en sponzig te worden en te verkleuren onder de stortbuien. Ze blijven hard en de vruchten die rijp zouden moeten zijn hebben een flauwe smaak. Elke dag wordt er een grote mandvol van opgeraapt voor de koeien.

Phoe! ze mogen ze allemaal aan de koeien geven als ze willen, ik zal er niet van eten, en ik zal ze ook niemand aanbieden: als ik een vrucht aanbied moet ik kunnen zeggen: 'Proef dat eens, hij komt uit mijn tuin...' Maar deze! ze vernederen me.

Rémy is naar de markt gegaan met drie grote manden appels zo dik als kinderhoofdjes. Hij vroeg vijftig centimes per kilo. De mijnwerkersvrouwen riepen: 'Wat, vijftig centimes? Vier kilo voor een frank!' Daar hij niet wist of hij ze daarvoor mocht geven, is hij met de hele lading teruggekomen. De sukkel! Wat moet ik ermee? Het zijn geen winterappels. Nou ja, geeft niet, eet ze maar op met het grut van de straat!

Die ene keer dat ik eens koopvrouw wil spelen!

O dat troosteloze landschap! zonder een schaduw, zonder een lichtplek, een loden hemel die steeds lager zakt en je hart beklemt en die je de lust beneemt om iets te willen, te genieten, te denken.

Alles is verstomd: je hoort enkel het gekras van de

kraaien die de lucht doorklieven en van de twee eksters die in de tuin rondhuppen.

Een jager en zijn hond steken het bietenveld over. Ik ken die man: hij is het hele jaar somber en wordt pas vrolijk in de jachttijd, als hij zijn moordinstinct kan botvieren.

Het tweede hooi, dat op de velden in de buurt uitgespreid is om te drogen, ligt daar alleen maar te rotten, ik kan de rottingslucht hier helemaal ruiken.

Onder al die somberheid voel je je als verlamd, je wilt naar bed gaan, met de gordijnen dicht en je gezicht naar de muur.

Het regent dus! En het waait om je ziel uit je lijf te rukken, zoals de bomen uit de grond.

Ik deed een dutje na het middageten. Daar hoor ik gekreun en daarna gekrabbel onder het raam.

Roseke heeft zeker weer haar hond vergeten. En ja hoor, het was Kiki die op haar achterpoten tegen het raam stond en vroeg om naar binnen te mogen. Ik liep naar buiten:

'Kiki! Kiki kom dan!'

En Kiki kwam binnen, half kruipend, en kwispelend met haar hele lijf. Ze droop en ze stonk. Ik wreef haar droog. In de keuken liep ze regelrecht naar Loulotte's etensbak, at hem leeg, dronk de kom melk leeg die ik haar gaf en ging in de hoek bij de deur zitten in een nederige houding.

'Jaag me niet naar buiten met dit weer en in mijn toestand.'

Inderdaad, Kiki moet jongen, dank zij de bemoeiingen van alle honden van het dorp.

'Kom in de huiskamer, Kiki, daar is het warm.'

Maar ze gelooft me niet en gaat op het oude gordijn liggen, waar ze 's morgens wacht tot Roseke klaar is met haar werk.

'Je rilt, Kiki.'

En ik nam haar op met gordijn en al en droeg haar naar de huiskamer, dicht bij het vuur. Ze ging er met een armezondaarsgezicht zitten afwachten of ze werkelijk daar bij het vuur mocht blijven.

Roseke houdt van Kiki, maar tegenover dieren die geen voordeel opleveren heeft ze nog de ruwe gewoontes van de boerenvrouwen, vandaar Kiki's nederige houding.

En nu, Loulotte, al regent het en al waait het hard, nu gaan we een eind door de dennenbossen lopen. Flinke overschoenen aan de voeten, een regenmantel, een paraplu, en wij naar buiten. Ik steek eerst het weiland over om flink opgefrist te worden van de wind en de regen vlak in mijn gezicht, daarna ga ik het dennenbos in. Heerlijk! de wind is hier getemperd en de regen zachter. Loulotte begint heen en weer te lopen onder een groepje bomen, met haar neus vlak boven de grond; dan kijkt ze zoekend naar boven, waar de eekhoorn gebleven is.

Ik leun tegen een hoge dunne boom om ook te kijken, en nu voel ik hoe de boom door de wind zacht trillend heen en weer beweegt, hij deelt zijn trilling aan mijn lichaam mee, en met mijn hoofd geheven naar de toppen, die alle langzaam heen en weer zwaaien, voel ik een emotie in mijn keel, een duizeligheid in mijn ogen en een verrukkelijk gevoel van nietig-worden, zo licht als een zweem van zeeziekte, die mij met het bos doet overhellen, en me de illusie geeft op zee te zijn. Die sensatie was des te sterker, omdat de regen met plenzen op me neerkwam uit de bomen, zoals stortzeeën op schepen.

Dat duurde enkele seconden en om weer vast op mijn benen te staan moest ik naar de grond kijken en me ervan vergewissen dat die niet bewoog.

Loulotte, rechtop tegen een boom staande, snuffelde nog steeds de lucht die het diertje daar had achtergelaten. – Ik ging terug door de velden om nog eens flink door te waaien. – Bij mijn thuiskomst... Ach hemel! daar had Kiki al twee kleintjes op het gordijn gedeponeerd, en was bezig ze schoon te likken.

Loulotte en zij keken elkaar aan, Kiki liet haar tanden zien in een licht optrekken van haar bovenlip. Toen ging Loulotte liggen, een eind van haar af, en keek toe, met gespitste oren en trillende neusvleugels. Kiki zette haar arbeid voort. Op 't ogenblik zijn het er vijf; ik geloof dat het daarbij zal blijven.

Terwijl ik praatte met mijn buurvrouw, het kleine vrouwtje, en we Lowieke's naam toch al herhaaldelijk hadden uitgesproken, zat hij, het kleine Lowieke, op de vensterbank, met zijn hoofdje opzij en starende ogen, almaar te dromen. Ik tilde hem op, gaf hem een kus, zette hem rechtop voor me op de tafel en vroeg hem aan wie hij dacht.

Hij keek me eerst heel ernstig aan.

'Zeg, denk je aan Melanieke? toe, vertel het me eens,' vroeg ik zachtjes.

En ik drukte zijn lieve ronde kopje tegen me aan. Toen, met openbloeiend mondje en de ogen tot spleetjes geknepen van het lachen, knikte hij van ja.

Een plat mandje waarin ik tien kweeperen heb gelegd, staat op een blauw en wit geblokt tafelkleedje.

De kweeën zijn saffraangeel, aan het diep ingezonken boveneind hebben ze groeven, waartussen een groene rozet verscholen ligt; hun huid lijkt op grof perkament, en de schaduwen zijn groenig, zwavelgeel, barnsteenkleurig, vetglanzend als olijfolie; een gouden weerschijn valt rondom op het blauwe kleedje. Harige, goud met zwarte hommels en wespen, lichtgeel met grijs, vliegen eromheen en erboven met hun zachte muziek, en heel het spreekkamertje ruist van geuren en vleugelgeritsel.

In de tuin van de dorpsherberg staat een enorme, voortijdig geel geworden kastanjeboom: hij breidt zijn machtige takken uit, beladen met gebladerte van verschroeid geel

en zachtgeel, waartussen grote toefen van rossige kleur, en bladeren van bloedarm groen met ivoorwitte randen. Een zilveren mist, waar de zon doorheen zeeft, omhult hem met zijn vochtige glans.

Eronder ligt het grasveld bezaaid met afgevallen bladeren, de kleurvlekken lijken op grote reliëfborduursels van zijde en gouddraad.

In zijn schaduw zit aan een tafel een gezelschap burgerluitjes, vakantiegangers, die op het mooie tapijt appelschillen en etensresten morsen.

Komkommers! Ja zeker, donkergroene, amandelgroene komkommers, overdekt met wratten als een pad. Er zijn er goudgele, licht ivoorkleurige als uit een olifantstand gesneden, en andere vurig oranje. Ze zijn kromgegroeid als een maansikkel, een spartelende karper, een opgerichte fallus, of stomp als een knots. Ze vormen een felle kleurvlek van bitter sap in de hoek van het erf waar Roseke ze heeft neergegooid in de regen.

Alweer mei

Zachte zonnewarmte die alle uiteenlopende geuren van de nog vochtige aarde losmaakt. Het is een weldadige mengeling van scherp en lieflijk. Al mijn hulstbomen bloeien en de bijen zijn er zo gulzig aan het honing zamelen dat de takken schijnen te sidderen. Mijn chaise-longue op een plekje beschut voor de wind; ikzelf met mijn hoofd in de schaduw en mijn voeten in de zon; en daar, op twee meter afstand, verborgen in de hulst, zit een nachtegaal luidkeels te zingen; het nest met de jongen en de moeder-vogel, vol aandacht voor haar taak en voor het liefdeslied, dat helder als bronwater opklatert in een vonkelende fontein, moeten in de lage takken schuilen. En hij doet zijn best, de heerlijke kleine rakker! Wat een hartstocht uit zich in zijn lied... wat een summum van geluk moet hun deel zijn... hoe fijn en teder moet hun minnehandel wezen... Maar zij, de wijfjes, zijn stellig erg veeleisend, erg autoritair en erg verleidelijk, om tot een zo gevarieerd, zo volmaakt kunstig en zo zuiver afgewogen lied te kunnen inspireren. Luister eens naar die korte, heldere passages, die uitdrukken wat de hartstocht in een hooggestemde ziel kan teweegbrengen... En het arme vogeltje is dag en nacht in de weer; voortdurend ciseleert en polijst hij zijn kunst om met zijn vloeiende modulaties haar te verrukken die het zeker goed kan beoordelen. Na elk concert, waarvan hij dunkt me uitgeput moet zijn, neemt hij een paar uur rust, dan plotseling is het als een lichtflits, een opborreling van leven en van vreugde... Maar bestaat er schoonheid zonder verdriet, zonder strijd...? Er moeten daar, net als bij ons, onderworpenen

zijn, en tirannen... Waarom zou het leven voor hen louter gezang en zoete streling zijn...? Ze zullen er toch zeker ook de zorgen van hebben... Waarom zou de aarde alleen voor ons 'een tranendal' zijn? Kan een dergelijk lied bestaan zonder heel veel andere gevoelens...? Een nachtegaal te zijn, één seizoen lang: maar wat zou je moeten wezen, het mannetje of het vrouwtje? de geïnspireerde of de inspiratrice? het lied bezitten, of de eitjes...? De grote gevoelens zullen voor hem zijn... Luister... dat paroxisme van liefde is bijna tragisch... Maar de zachte zorgen, de tedere liefde voor haar... ja inderdaad... ik zou liefst het vrouwtje zijn...!

Eigenlijk schuilt de schoonheid in de harmonie. Wanneer ik dan ook een kamer meubileer of me kleed, vind ik het verschrikkelijk als één ding, hoe mooi het ook is, niet precies past bij de rest.

Ik ben oud, maar mijn trekken zijn fijn en vrij van pafferigheid gebleven, en wanneer mijn gezicht zich verlevendigt schijnt het iets jeugdigs te hebben, waardoor de mensen plotseling naar mij kijken met een blik die zegt: Wel wel!

Ik ben dus een knappe oude dame als ik me gelukkig voel. Probeer op zo'n dag naar me te kijken. Maar anders...

Nu dan, ik heb op 't ogenblik een kleine zwelling in mijn gezicht, van halverwege de wang tot aan de mondhoek en een beetje naar links: zoiets alsof ik een tabakspruim tussen mijn tandvlees en mijn wang heb zitten.

De harmonie is verbroken en ik ben erbarmelijk, belachelijk lelijk. Een hoofd om op te schieten.

Vandaag neem ik het geval nogal luchtig op omdat ik geslapen heb: als ik geslapen heb drukt de wereld me niet zwaar.

Toen mijn moeder, tachtig jaar oud, op haar doodsbed lag, zei de dokter:

'Dat is geen dode, dat is een kunstvoorwerp.'

De dood had haar mooi en fijn gemaakt als een uit ivoor gesneden beeldje.

Daar ik sprekend op mijn moeder lijk, heb ik altijd gehoopt dat men dat na mijn dood ook van mij zou zeggen.

Welnu, ik heb een negenoog midden op mijn linkerwang, van mijn oog tot onderaan mijn kaak. Ik ben afschuwelijk misvormd. Ik heb tegen Roseke gezegd dat ik niet graag zo zou doodgaan.

Maar als dat gebeurt, Roseke, leg dan vlug een zakdoek over mijn gezicht en laat geen van de kinderen mij zo zien. Ik wil niet de herinnering aan iets afstotelijks bij hen achterlaten.

En met een gevoel dat ik me moet verontschuldigen voeg ik eraan toe: 'We sterven allemaal door ontbinding, en het lijkt wel of dat bij mij al begint.'

'Herejee Madame,' zegt Roseke. 'Is het dan net als een appel die begint te rotten en die van de boom valt?'

'Ja Roseke.'

Uit een brief

... Lieve, het afschuwelijke ding is overvloedig gaan etteren, is daarna geslonken en nu is het bijna weg en zal geen spoor achterlaten. Er is ook een kleinere gekomen op mijn kin, ook aan de linkerkant, maar die is ook ongeveer verdwenen. Aan de buitenkant zal het allemaal wel weer goed komen, maar wat lang zal duren eer het weer goed wordt is mijn algemene toestand: *als* die zich herstelt, wat ik betwijfel; al anderhalf jaar lang was dat bezig op te komen en het is alleen maar verergerd. Al mijn organen zijn in goede conditie maar mijn bloed zit vol urinezuur en fosfaten die er niet uit te krijgen zijn. Dus...!

We wachten op de uitslag van het bloedonderzoek, daar zal het van afhangen of ik een kuur in Duitsland moet gaan doen. Maar dat zal nooit meer dan een tijdelijk oplappen zijn. Ik ben al erg oud, lieve vriendin, en ik geloof wel dat ik zoetjes aan bezig ben ertussenuit te knijpen. Ik heb er trouwens maling aan! Ik heb het land sinds allerlei dingen me moeilijk vallen. Niet alleen kan ik niet meer wandelen, maar ik heb er ook geen plezier meer in: als ik de bossen inga heb ik er na honderd passen genoeg van en ik ga terug. Toch is er hier *a great attraction.* Aan het eind van het pad, in een hulstbosje, verborgen onder de lage takken, is er een nestje, gevoerd met witte koeieharen, volmaakt afgewerkt als een kleinood, met vijf kleine turkooisblauwe eitjes erin. Ik doe niet meer dan er door de bladeren heen naar kijken, verlangend dat ze zullen uitkomen, maar ik durf ze niet aan te raken, want tweemaal is de moeder, een klein heel don-

kergrijs vogeltje, bij mijn nadering weggevlogen. Welnu, soms heb ik noch de lust noch de kracht om daar naar toe te lopen. Het is vijfhonderd passen hiervandaan.

Ik heb eergisteren aan Mademoiselle D. geschreven. Zij is werkelijk heel vriendelijk, maar met de hulp van Roseke ben ik uitstekend verzorgd.

Je hebt gezien hoe ik erop afgericht ben alles zelf te doen. Ik denk dat ik genoodzaakt zal zijn om mezelf te begraven. Wat wil je: ik heb altijd zulke *helpless* schepselen om me heen gehad dat ik me er wel alleen doorheen moest slaan, en per slot van rekening is dat ook veel beter.

Yours, Neel Doff

Ik heb de zekerheid gekregen dat P. zich hals over kop in de ondeugd heeft gestort die wordt bedreven onderin de mijn en zelfs erboven, door de arbeiders die uit alle hoeken van het land zijn gekomen. Degenen die er al zijn wijden de nieuw-aangekomenen in, vooral de heel jonge mannen.

Wie beweert toch dat dit praktijken zijn van geblaseerde mannen? Het zijn vooral praktijken van onwetenden, die zich geen rekenschap geven van de bestialiteit van hun daad. Bestialiteit is maar bij wijze van spreken. Geef de stier aan de koe en de koe aan de stier, en ze zullen verder niets verlangen. Maar de mannen. Om kort te gaan, aan mijn straatweg staat een huisje bewoond door een helleveeg, waar bepaalde jongelui uit het dorp bij elkaar komen. Ik dacht dat zij het was die ervoor zorgde hen aangenaam bezig te houden, maar een man die daar in de kost is heeft aan de vrijers van Roseke verteld, dat op een ogenblik toen de vrouw even weg was, P. en R. naar de gang waren gegaan en elkaar daar hadden be-

tast. Zijn partner is veldwachter en zoon van rijke vrome boeren, die vent is geelbleek en mager als een lat. Wat P. betreft, zijn ogen staan verwilderd, hij leeft in een doffe wezenloosheid, spreekt zijn woorden niet meer duidelijk uit en is onverschillig voor alles behalve voor sleepvoetend rondzwerven. Als iemand hem aanspreekt wendt hij de blik af en maakt zich uit de voeten.

Spleen

De hemel zweet, zweet iets slijmerigs uit. En dat sijpelt ten slotte van de daken langs de goten en zegt 'klok, klok' in de regenput. Het doet de rozen rotten terwijl ze ontluiken. Het maakt de bladeren gezwollen en te groen, als apoplectisch van onverteerbaar sap. De vleugels van de vogels maakt het zwaar en hun zang bibberig. De regenwormen kruipen langs de paden, als verstikt door die gelatine. Het vocht weeft een zilveren sluier die tussen hemel en aarde hangt, zet zich in droppels op het lover, valt als kralen van de takken, breidt zich over alles uit en plaatst zich tussen de dingen. Het dringt de ingewanden binnen, dringt door de botten heen en doet het merg verstijven; het maakt de huid slap, tast de hersens aan en verstompt de geest. Alle moed begeeft je en je zou je in een donker hoekje willen neerleggen met een zakdoek over je gezicht.

Juli

Ha, ik tref het! God heeft me verhoord, hij laat de insekten niet voor ons verloren gaan. Ze komen uit de grond! Enfin, toch bedankt voor de vogels.

Nauwelijks zit ik in de tuin of ik word van alle kanten belaagd door vliegen, muskieten en duizenden kleine gevleugelde diertjes, die me steken, kriebelen en treiteren. O dat brutale gespuis!

De grond is nog niet opgedroogd; als ik met mijn neus in het gras ga liggen, is het één gekrioel. De vogels zullen meteen een schranspartij kunnen houden! en hun kleintjes ook, die zeker al geleerd hadden te vasten; de stumpers hebben het hard gehad met al die regen en kou. Wat moeten ze wel gedacht hebben... Zouden hun hersens al in staat zijn om te denken...? Te oordelen naar de plaats die ze voor hun nestje kiezen, en naar het nest zelf, zou je het wel zeggen... bovendien wordt hun taal gezongen, een dichtertaal dus...

Er zit op 't ogenblik een jonge vogel in mijn tuin te keuvelen, zijn stem is nog zwak, onhandig en aarzelend, maar heeft een verrukkelijk zuivere en lieflijke klank, en hij zingt al met zo'n gloed en bezieling... Hun zieltjes, daarin wou ik het liefst kunnen doordringen... Hè, een nachtegaal tot vriend te hebben en zijn vertrouwelinge te zijn. Wat zou ik veel nieuwe en roerende dingen horen... Of een merel, die op mijn schouder zou vliegen en me zijn overpeinzingen in het oor zou fluisteren... Ach wat zou dat leuk zijn, want hij is een grappenmaker...! En dan, zijn er ook geen bomen waaraan je geheimen zou willen vertellen, bijvoorbeeld aan mijn mooie berken met

hun velletjes van satijn; of waaraan je raad zou willen vragen, zoals aan mijn grote eiken... Als ze enkel maar hun takken konden neerbuigen en je wangen strelen ten teken van begrip... Dat je er in de natuur toe beperkt bent alleen je eigen soort te begrijpen, en dan nog... terwijl al wat leeft in een nauwe en broederlijke gemeenschap zou moeten leven... Het is jammerlijk!

Wij kunnen er alleen maar als ganzen naar kijken... Zelfs Fabre is niet verder gekomen dan ze te beschrijven, het is hem niet gelukt te weten te komen wat er binnen in ze gebeurt... Wat is ons aandeel hier op aarde krap afgemeten... Ja, het is jammerlijk...! We zijn erin geslaagd alle dingen te bereiken, van alles te ontdekken, ons alles toe te eigenen. En toch leef je in de natuur als een vreemdeling.

Vanmorgen lang met mijn toilet bezig geweest, wel anderhalf uur: eerst een massage, daarna me heerlijk ingezeept en met helder water afgespoeld, dan stevig afwrijven en droogkloppen: een toilet waarbij niets wordt vergeten, van de haren tot en met de nagels, en zonder gepoets met crèmes, lotions, poeder of verf – niets dan heel goede viooltjeszeep; ik trek een combinaison aan van batist, sokjes in plaats van kousen vanwege de warmte, gele sandalen en een dun jurkje van tussor; dan ga ik naar beneden, roep mijn honden en loop naar buiten voor mijn dagelijkse wandeling door de dennenbossen. En terwijl ik de tuin doorloop word ik omhuld en doorkoesterd door de zon en een zoele wind, zo heerlijk dat ik begin te lachen, ja heus, als iemand wie een gelukje te beurt valt dat hem helemaal blij maakt. Later, in het koele schaduwrijke dennenbos, nog vochtig van de nacht, en geurend naar hars, paddestoelen en aarde, voelde ik me opgetild in een

groot geluksgevoel, waaruit Loulotte me met haar uitdagende geblaf weer op de aarde terugbracht.

'Kom nou, moet ik nu terwijl het zo warm is bukken en denneappels oprapen en ze weggooien voor jou om er achteraan te hollen? Nee hoor, daar komt niets van in.'

Ja maar Loulotte houdt aan en ik moet eraan geloven...

Zo, nu is 't genoeg. Waar is het kleintje? O, die viespoes! Hij eet schapekeutels, en daar, nog iets groters.

Foei, vies beest! Ik geef hem een klap; maar de herder is hier voorbijgekomen met zijn schapen, het bos ligt vol keutels.

Teddy, die kent u niet! Het is een jonge Duitse herder van negen weken, die ik genomen heb om beter bewaakt te zijn in dit land, waar het wemelt van onguur volk. Hij heeft een vacht als een speelgoedbeertje, rossige en koolzwarte kringen rond zijn ogen en zijn snuit, alsof ze geschilderd zijn door een wilde die zich een woest uiterlijk heeft willen geven; hij heeft rechtopstaande oren als een vleermuis en zal later een lange pluimstaart hebben (op 't ogenblik is het nog maar een paling die aan het achtereind van zijn persoontje kronkelt en die hij in een kringetje naholt zodra hij hem in 't oog krijgt). Zijn tong hangt altijd uit zijn bek, zo interessant en opwindend is het leven voor hem, en als hij zichzelf in een spiegel ziet, blaft hij woedend en neemt dan de wijk in mijn rokken, en hij jaagt de vreemde honden al uit de tuin. Hij is weergaloos gulzig en zodra hij in mijn buurt komt word ik getracteerd op likken. Bij Loulotte heeft hij het verkorven vanaf het moment dat hij bij ons kwam: hij heeft bij haar willen zuigen, wat ze bijzonder onaangenaam heeft gevonden, en ze trekt kwaadaardig haar bovenlip op en laat haar tanden zien, en bijt zelfs naar hem als hij het haar te las-

tig maakt. Dan komt het kleintje jankend naar mij toe als om zijn recht te vragen; maar een ogenblik later is hij alweer bezig haar zachtjes te bijten, haar om de bek te likken en blaffend om haar heen te springen om haar tot spelen uit te dagen.

Geen rancune, hè Teddy, dat laat je aan de mensen over. Als hij niet die voorkeur voor schapekeutels had, zou ik helemaal dol op hem zijn... Maar mensen dan die alleen maar adellijk wild eten... nu ja, van hen houd ik evenmin: die overblijfselen van de holenmens vind ik stuitend.

De rest van de dag leef ik bij deze hitte op mijn chaise-longue in de tuin, in de schaduw van de bomen die ik heb geplant, met om me heen mijn honden, zingende vogels en geurende bloemen... En dan te bedenken dat ik jarenlang gemeend heb dat het geluk niet bestond of dat degenen die het zich veroorloofden geen hart hadden... dat kwam omdat ik zo kinderachtig was om te geloven aan een rechtvaardigheid en een onrechtvaardigheid... Och wel nee, nee... Het kwam doordat ik zoveel te verduren kreeg en ik het mij moest laten welgevallen... ik had immers totaal geen middel om me te verdedigen tussen de wolven... Ach God, waarom denk ik aan dat alles terug...? Het is ver weg... Ik ben buiten de storm... Heel ver weg... Ik vind het zo jammer... en ik was werkelijk mooi... om door het lot als een vod behandeld te worden... Nee ik had niets molligs... en de verloren tijd... die betreur ik niet meer: omdat ik geleerd heb het mooie te zien van die wolken en ontroerd te worden door de blik van mijn hond Loulotte.

Wat zijn er veel rozen van de zomer! Wat zijn ze overvloedig; en kijk eens die twee vlinders die elkaar nazitten – goud en edelstenen.

'Madame, de koffietafel is gedekt.'

'Ik kom, Roseke.'

Als ik de eetkamer binnenkom zie ik dat de wind de bloemblaadjes van een groot boeket roze rozen heeft verspreid; de kamer, de meubels en het tafellaken zijn ermee overdekt.

'O, ik zal ze gauw opvegen Madame.'

'Nee Roseke, ik ga midden tussen die rozeblaadjes zitten eten.'

Ja werkelijk, het is heet – ik weet niet hoeveel graden in de schaduw. Maar mij hindert het niet al te zeer, en als ik, met alleen mijn dunne hemdjurk aan, door de tuin slenter, vind ik het zelfs verrukkelijk, die warmte die door me heen dringt. En dan ginds in de schaduw, op mijn chaise-longue en onder het strelende koeltje, laat ik me leven... Wanneer je je goed voelt en je hebt geen honger of dorst, geen schulden, brood op de plank voor de dag van morgen, wanneer je leeft in een geurige, schaduwrijke tuin waar alles ruist en gonst en zingt en de harmonie van een gelukkig leven uitstraalt, bestaan er dan smerige krotten waar mensen zweten of bevriezen, waar mensen stikken tenzij de ijzige wind door de kieren blaast en de ledematen doet verstijven, die al krachteloos zijn door de ontberingen; waar de mensen bleek zijn en onnoembare dingen eten, *als* ze eten...! Och kom, dat is fantasie, ro-

mantiek, goed om je een gevoel van vijandigheid te geven, als tegenover valse noten in een pastorale van Mozart; of misplaatste sentimentaliteit... Foei, die hongerlijders! Foei, wat ruiken ze vies en wat zijn ze onesthetisch! Vooruit, kom hier niet zo maar mijn tuin binnen zonder aan te bellen: mijn honden zouden jullie kunnen bijten; zelfs zij vinden dat jullie lompen hier detoneren... Een beetje water? Phoe! dat is enkel met de bedoeling dat ik jullie bier of melk zal aanbieden. Vooruit, maak dat je wegkomt. Loulotte wordt onrustig, ik wil voor jullie geen narigheid aan mijn hoofd hebben... Daar hoor ik een jonge wielewaal: Wielewielewaal, wielewielewaal! Te heet, te heet, te koud, honger, dorst, ongedierte, en te worden behandeld als een verdacht persoon... Allemaal verzinsels... De lucht is blauw, het vogeltje dat zijn nest in de wingerd tegen de muur heeft brengt vliegjes aan zijn jongen, de rozen geuren en een fluwelige wind speelt in mijn jurk en in mijn haren, ik spreid mijn tenen om de wind ook daar te voelen... Vooruit! laat me met rust! O God, o God, ik kan me niet laten leven, er zijn altijd beelden, herinneringen, die zich schuiven tussen het genot en mij, tussen de gemoedsrust en mij, en de stank van de krotten mengt zich in de geur van mijn rozen.

Als je je niet verzet hebt tegen de ellende, waarom zou je je er dan tegen verzetten een heerlijk leventje te hebben...? Zowel het een als het ander bederft de goede kern...

O, die kersen! goed rijp, donkerrood, glimmend en knappend! Kersen van mijn eigen bomen natuurlijk! Wat een smaak! dat is iets nieuws voor mij. Als kind moest ik me tevreden stellen met de pitten en later, toen ik hele kersen kon krijgen, had ik zo de schrik beet van de

theorieën van Metsjnikow, dat ik enkel gekookte vruchten at, maar sinds ik over 'vitamines' heb gehoord ben ik verslaafd geraakt aan rauw fruit. Wonderheerlijk!

Net als mijn ananas-aardbeien en mijn Hollandse aardbeien – ik liet ze koken! Voor de winter, vooruit, dat gaat nog! maar vers geplukt, met de dauw er nog op – wat een zonde!

Ze leggen hun ziel op je tong! en wat voor ziel! een kwintessens van frisheid, heerlijke smaak en geur. En het karakter, de kleur: de kers is stralend en hups; ze geeft je knipoogjes, lacht je toe met een uitdagend lachje; ze is pittig en zoet, en je kunt zonder bijgedachten toetasten. De aardbei glimlacht teder en omhult je met haar aroma: 'Toe, kom maar! laat je verkwikken door mijn zachtheid, mijn geuren, ik smelt op de tong.' Dan, met een boeket rozen op tafel en een mandje aardbeien of kersen voor me, doe ik me te goed...

Toch, ondanks alles zijn er heerlijke dingen die dikwijls gedurende de helft van je leven je neus voorbijgaan en waar je in 't begin bijna niet van durft te genieten, alsof je iets steelt van degenen die ervan verstoken blijven... O, de tijd zal komen dat er kersen en aardbeien zijn voor iedereen, en ook boeketten rozen; maar dan zou het zo moeten zijn dat de mensen ze anders beschouwden dan als doodgewone kost.

Vlinder

Een mantel van goud en zilver, getand, met regelmatige tekeningen, brons omlijst; twee lange fijne pluimen op de kop en twee enorme zwarte punten als ogen; zonder vergrootglas is hij hoogstens een centimeter lang; met gevouwen vleugels is hij zo smal als een nietsje. Hij zit op de mouw van mijn nachtpon en glanst als de metalen waarvan hij een filigrain schijnt.

Zo nietig en schitterend als je bent – heb je een plaatsje in de nomenclatuur van de mensen?

Je komt 's nachts te voorschijn, je fladdert op de muur rond het licht, je strijkt even langs me en wanneer ik je aanraak laat je een poeder van goud en zilver op mijn vingers achter. Je vleugels lijken cloisonnéwerk van een Chinese kunstenaar. Maar als je vliegt is het een trilling van gaas dat zich ontplooit, en had ik een fijnere neus dan zou ik stellig kunnen ruiken hoe er een subtiel parfum opsteeg van zoveel sierlijkheid. Daar, ga maar, ik heb alles uit je gehaald wat ik begrijpen kan.

Natuur

Onlangs stond er in de *Journal* een tekening van een jong mensenpaar voor een weids natuurtafereel. De jongeman, in een houding van extase, zegt: 'Wat is de natuur toch mooi...!'

Het grietje dat achter hem bezig is met haar 'make-up' antwoordt: 'Zeker schat...'

Best, dat was een snolletje van het soort waar ze van houden. Maar als je aan het strand bent met een man en het ruikt er naar wier en naar schelpen, naar al die zilte, scherpe en zachte geuren van de zee, dan steekt de man zijn pijp aan. Wanneer je met een van hen in een mooie tuin zit, onder een blauwe hemel met wolken en wisselende tinten, wanneer de berken met hun satijnen velletje hun blaadjes doen ritselen, wanneer de bruine beuk en de bloeiende linde al hun geuren naar je uitzenden en je met hun zinnenverrukkende lucht omgeven, dan steekt hij een sigaret of een sigaar op en even later worden die verrukkelijke aroma's weggevaagd door de atmosfeer van een rookhol, door kroeglucht en je krijgt een visioen van boerenkinkels, bezig met klaverjas- of dominospel... Bah!

Augustus

Zeven uur 's avonds, zomertijd.

Ik dwaal door de tuin met Loulotte en Teddy, die om me heen springen. Loulotte zou liever rustig achter me blijven, maar Teddy laat haar niet met rust en zij is erg toegeeflijk voor haar jeugdige vrijer. Er heerst een broeikastemperatuur, en er is geen zuchtje wind; de lucht is zo klaar, dat ik de stem van een moeder hoor die vijf minuten hier vandaan haar huilende kindje sust, en daarna het geklepper van kinderklompjes, heel in de verte op de straatweg. De avond is zo helder dat de westerkim nog helemaal purperrood is; de hemel is parelblauw en tussen het purper en het blauw is een opaalkleurige strook waarin helder en spits als een scherp-gepunte kling, de maansikkel blinkt. Hij beweegt niet, zou je zeggen, maar verliest aan helderheid... Toch daalt hij onmerkbaar in het purper, dat zich nu met het opaal vermengt...

Ik kan haast niet meer zien en ga dicht bij het verlichte raam zitten om te kunnen schrijven.

Loulotte blaft; geen vogelzang meer; autoclaxons, een trein die zich in beweging zet, de knallende zweepslag van een voerman... Wat is het rustig in mijn tuin... Hoe lang zal ik er nog van kunnen genieten? Over vijfentwintig jaar zal mijn tuin niet meer bestaan en mijn lieve huis, zo licht en fris als een vogelkooi, zal ingesloten zijn door fabrieksgebouwen... Geen heerlijke geuren meer, de hemel verduisterd door rook en de atmosfeer verzadigd van allerlei stank van industrieën... Roseke zal dan vaak verdrietig zijn als ze langs het huis komt waar ik haar alles heb geleerd wat ze weet en kan, zelfs brood bakken,

want hun brood werd niet genoeg gekneed en ook niet lang genoeg gebakken; en zo juist om naar de maan te kijken en de geuren op te snuiven die hier nu nog de lucht vervullen. Het is niet nodig een jongedame te zijn om voor deze dingen gevoeligheid te bezitten, en daar die bij Roseke echt aanwezig is, zal ze dit alles niet vergeten... Zou ik graag zo lang blijven leven dat ik die toekomst zelf zag? O ja, ofschoon er ook zo al genoeg dingen zijn om hartzeer en spijt over te voelen... De vermoeidheid en verdrietelijkheden drukken me nu al zo zwaar, hoe zal dat over een paar jaar zijn? En toch, leven...! ja leven...! Altijd zal er de maan zijn, en Teddy's, Loulotte's en kleine kindertjes...! De maansikkel, die nu nog roder is, daalt in schoonheid neer in het blauw van de nacht... En ik, ik zal in lelijkheid verdwijnen, helemaal gerimpeld, geel, met dun geworden haar... Ik heb al mijn tanden nog en ze zijn nog mooi wit, de tandwortels liggen misschien een ietsje bloot, maar dat zie je niet. Zal ik mijn tanden nog hebben als ik doodga, of zal mij ook die ramp treffen dat ik ze verlies en een ingevallen mond krijg? hij is nu al zo smal en blauwig geworden... ik ben elke keer verwonderd als ik hem zie, want ik bekijk mezelf niet vaak meer, het maakt me te nerveus... Ik zie hem altijd weer voor me zoals hij was op mijn zeventiende, donkerrood en vol als een rijpende vrucht... Kom, genoeg...! De maan is helemaal laag aan de horizon, rood als smeulend vuur, en er beginnen al een paar sterren te voorschijn te komen... Ik ga naar bed.

Ik ben weer opgestaan om naar de sterren te kijken, maar voor dat ondoorgrondelijke mysterie, één trillende schittering, greep paniek mij aan en ik ben haastig onder mijn lakens gekropen.

Ha, wat een dronken verrukking in de dennenbossen met die storm! Het is één lang jubelkoor, een woeste symfonie, schril als een krijgslied: elke boom huilt en zwaait heen en weer op zijn tronk, de takken warren dooreen, slaan tegen elkaar en grijpen elkaar, nu eens zo hard dat ze haast breken, dan weer zacht meebuigend, en ze omvatten elkaar en dringen opeen en hijgen alsof ze een bacchanaal vieren. En ziziziiiii en hoehoehoeoeoeoe! Hiiiiii! Heu! Heu! Heueueueu!! O waarom kan ik niet luid met jullie mee roepen! maar ik heb geen stem meer. Ik luister naar jullie en hoor erbij!

Daar gaat Loulotte ook meedoen; ze zit een eekhoorn achterna, met geheven kop, de hoektanden ontbloot en wild zwaaiende staart; in elastische sprongen werpt ze haar lichaam twee meter hoog van de grond; haar geblaf schalt en mengt zich in de vreugdezang. Teddy begrijpt er niets van, hij is blij maar weet niet waarom: de enige hartstocht die zich tot nu toe bij hem ontwikkeld heeft is die van zijn maag. Door is bezig met een snoeimes op een lange staak, de dode takken af te kappen; Rémy stapelt ze op een kruiwagen. Noch storm, noch bomen, noch geblaf kan hun iets schelen, zij zien alleen het droge hout dat vuur zal geven in de oven om het brood te bakken.

Natuurlijk, de reden dat ik het vreugdelied hoor en zij er doof voor zijn, is dat zij altijd het hout hebben verzameld voor het bakken van het brood – ook mijn brood.

De zon, God dat spreekt vanzelf, van de zon houd ik als van het leven. Maar mijn liefde voor de maan is het in-

nigst. Ik ben er zeker van dat anderen net als ik het gevoel hebben dat je met de maan op vertrouwelijke voet kunt staan. En nu, met die heldere en al frisse avonden, is ze wel bijzonder aanbiddelijk. Ze geeft me een emotie in de buurt van mijn hart; ik krijg een gewaarwording van intimiteit, van vertrouwen, wanneer ik naar haar opkijk; haar goedige gezicht als ze vol is of haar profiel, vooral haar wijkend profiel, trekken me aan, doen me glimlachen van welbehagen en geven me de wens haar nog een paar jaar te mogen aanschouwen, ja, zoveel mogelijk jaren.

Teddy merkt de maan vanavond voor het eerst op: hij heeft zijn kop geheven, is op zijn achterste gaan zitten, is begonnen te grommen en heeft zich toen in mijn rokken verborgen; maar toen ik verder wandelde is hij echt tegen de maan gaan blaffen. Even later was hij verdwenen: hij was zich in een hok gaan verstoppen. Hij moet er maar kennis mee maken en dan zal hij net zoveel van de maan houden als ik.

Is het Venus of Mars of allebei die geen maan hebben?

Grote hemel, wat zouden we een troost en een element van schoonheid missen als we er ook geen hadden!

Nooit zal ik meer de gemeenheid begaan om al de jongen van een hond of kat weg te nemen.

Mijn Loulotte heeft buitensporig gezwollen tepels, ze heeft koorts, is beurtelings neerslachtig of overprikkeld en ze lijdt innerlijk. Zo pas hoorde ik lawaai uit de richting van haar hok. Ik ging kijken: ze was er niet; ik keek rond in de buurt van het hok, daar was ze ook niet. Ik riep en zag haar met grote moeite van onder het hok vandaan kruipen, waar ze over de hele lengte een holte had uitgegraven. Ze moest zich vreselijk inspannen om eruit te komen. Dat was het! ze had bij zichzelf gedacht: Ik heb ze in het hok neergelegd, ik ben alleen even weggeweest om melk te drinken: mijn vrouwtje was er om op mijn kleintjes te letten; *zij* heeft ze niet van me weggenomen: zij en ik houden van elkaar; wat is er dan met ze gebeurd? ze zijn er misschien doorheen gezakt, ik zal eens kijken! Als ze niet die redenering heeft gevolgd, waarom zou ze dan daaronder zijn gaan graven?

Nu komt ze aldoor bij me terug en smeekt me met haar mooie ogen: Waar heb je ze gelaten?

De blik van Loulotte is een en al gevoel; de ogen van Teddy zijn een en al intelligentie. Wat is me van die beide het liefst? Ik weet het niet, ik weet het niet, ik probeer het te ontdekken.

Oktober

Terwijl ik het bos inliep dat zich langs de heuvels uitstrekt, zag ik het heldere blauw van de atmosfeer er al doorheen schemeren, en naarmate ik verder liep, ook het groen van de weilanden, dan rode daken, bomen en hooibergen; en toen ik tussen de dennen vandaan kwam, spreidde heel de ruimte zich voor mij open. Ik werd meteen gepakt door de wind die me ruw schudde, wat me even deed duizelen; toen ging ik op de kletsnatte heide zitten.

De ruimte! Ik houd alleen maar van de ruimte, zelfs wanneer die grijs is zoals vandaag. Praat me niet van bergen, ik heb altijd zin om tegen ze te zeggen: 'Ga toch eens opzij, dat ik achter je kan kijken! bovendien breek je het licht.' Nee, geen bergen, ruimte zoals hier, waar het licht zijn toverwerk weeft, waar door de schaduwen van de wolken alles trillend schijnt te bewegen en de adem van de wind alles doet hijgen.

Bij bedekte lucht zijn de mistlagen grijs, en als de bewolking vaneenwijkt, schitteren ze als met edelstenen ingelegd. En je blik omvat alles. Hier een groepje rode daken, en ginds een donker dennenbos. En in de verte de plassen als zilveren lakens; daar de herder met zijn schapen, die krioelen als insekten; verderop witte koeien en goudgele hooibergen. Dat alles is geborduurd op het vochtige groen van de wijde vlakte. En dan: hóeóeóe en hiiiii! de stormvlagen die de ruimte tiranniseren. Maar je worstelt tegen de wind en je roept ook uit volle borst: Hóeóeóe! Hiiiii! Dat betekent: ik houd van je!

Regen

Vandaag een fijn regentje. Alles is in nevel gehuld, alles slaat vochtig uit, alles is wazig, onduidelijk, onder een egaal grijze lucht. De vocht dringt in je kleren, onder je huid en in je gewrichten. Je krijgt er slappe benen en pijnlijke lendenen van en de lucht weegt op je schedel en je schouders. Als ik met Roseke over al die dingen praat, begrijpt ze het niet.

Het is goed weer om mest in de grond te brengen, hij dringt er goed in door, en om te zaaien: het zaad blijft liggen en ontkiemt op tijd.

Ze heeft gelijk. Er moet niet enkel mooi weer zijn voor de mensen die gaan wandelen. Roseke montert me altijd op. Trouwens ik ben niet melancholiek gestemd, en als ik iemand had om 's avonds bij de haard een beetje mee te babbelen, dan ging ik niet terug naar de stad; maar alleen... Nee, dat durf ik niet: ik zou zelfs geen lust meer hebben om mijn aantekeningen te maken en dat geeft me veel te veel afleiding!

Toen ik de deur opendeed om Teddy naar buiten te laten, kwam me zo'n lauwe lucht tegemoet, en tegelijk joeg er zo'n gehuil van de wind door de ruimte, dat ik het niet kon laten mijn overschoenen aan te trekken, mijn muts op te zetten en de tuin in te gaan.

Het is niet helemaal donker. Ik zie de onstuimige hemel, een duizelingwekkend gewoel van wolken; mijn bomen buigen en kraken, en een scherpe mestlucht van de naburige akker omgeeft me. Vanavond is dat niet onaangenaam, het maakt deel uit van de hele sfeer en draagt bij tot de ruige harmonie die rondom mij vibreert... Niet-

temin... de duisternis wordt dieper... Ik herlees op 't ogenblik *The Fall of the House of Usher* van Edgar Allan Poe... Komt het daardoor dat ik gekraak hoor, roepende stemmen, kreten die zich mengen in het gehuil van de wind...? Wat een spookbeelden! En ik ben hier helemaal alleen, midden tussen de bossen en de velden.

'Teddy! Loulotte! Kom, laten we naar binnen gaan: in de huiskamer is het licht en vertrouwd; ik heb verse boeketten van de laatste rozen neergezet, in een schaal liggen vogelnestjes, die roeren me altijd met hun stevige broosheid... Ja kom, Teddy en Loulotte, en ik zal dat nachtmerrieachtige boek wegleggen in deze stormnacht.'

Een lucht overdekt met zilverstof, zo lichtend dat ik bleef staan met dichtgesnoerde keel. Dan links een deel van de hemel van een doorschijnend grijs, met één enkele scheur, waarachter een diepte van blauw fluweel. En daar, recht voor me, tuimelt het licht over de velden, met scherpe tegenstellingen in het clair-obscur. De daken zijn zwart; overal glinsteren plassen en het bruin van de heide wordt helderder of doffer naarmate de wolken eroverheen trekken. De wind is hevig en alles is doorweekt door de aanhoudende regens. Je ruikt al iets van sneeuw in de lucht, en een geur van bladeren, van vocht-doordrenkte grond, van zout en van hars verkwikt je hart.

En ik ga dat alles morgen verlaten. Voor het eerst heb ik een angstig gevoel, alsof ik dit oord dat me lief geworden is niet zal weerzien... Ik ben zo oud... De vorige winter is zo funest voor me geweest, dat ik bang ben...

Ik ben nog te veel stadsmens om het te kunnen stellen zonder eens een concert, een schilderijententoonstelling en zonder mooie vrouwentoiletten te zien... Hoor, dicht bij me fluit een jongen onder het spitten: de geuren die opstijgen uit de aarde die hij omwerkt, zijn heerlijk... En Teddy die de stad niet kent...! Dat zal wat worden met die automobielen... Nu is de hele vlakte inktzwart. Berg je! daar komt de zondvloed!

Overpeinzing

Uitgestrekt op mijn chaise-longue lag ik zo maar een beetje te mijmeren. Ik dacht terug aan een receptie die ik had moeten bijwonen. Al die mensen met ambities die hun intellectuele en materiële vermogens verre te boven gingen, kwamen me weer voor de geest. Ik voelde hoe ik glimlachte... tussen minachting en medelijden. Tijdens het voorstellen en de beleefde strijkages dacht ik bij mezelf: op dit moment moet ik op vader lijken. Ik heb gezien dat hij zo glimlachte, op een dag toen ik, als heel klein meisje, vanaf de straat hem voor een raam van de etage zag staan kijken naar de mensenmenigte, die op weg was naar een luidruchtig feest (iets wat hij verfoeide!). Wat moet ik op dit ogenblik op hem lijken, met diezelfde glimlach! Ik stond op en bekeek mezelf in de spiegel. Ik schrok. Ik was precies mijn moeder, zo sprekend als nooit tevoren.

Ik lijk bijzonder veel op mijn moeder; ik ben alleen blonder en wat langer. Maar de stem, de intonaties, de manier van lachen en huilen, van roepen... Het niezen, ja zeker, zelfs de manier van niezen! Als ik van bovenaan de trap roep, meen ik mijn moeder te horen; als ik lach, houd ik soms middenin ontsteld op. Het lijkt me of het mijn moeder is, die lacht om een guitenstreek van een van ons toen we klein waren.

Ik heb een schouderbeweging en de lange, schuin naar voren gebogen hals wanneer ik luister, net als moeder, en dezelfde koketterie die me niet verlaat nu ik oud ben, en die me in haar ergerde, kleine feeks die ik was.

Zij kon evenmin wennen aan het idee te moeten ster-

ven, en op haar vijfenzestigste huilde ze tranen met tuiten, omdat ze niet lang meer te leven had.

'Maar u leeft nog minstens vijftien jaar!' wierp mijn zuster haar tegen.

'Och, wat is nou vijftien jaar?' En maar huilen.

Ik word melancholiek als ik denk aan dat afscheid, vooral wanneer ik naar mijn bloeiende blauweregen kijk, die ik binnenkort niet meer zal zien. Bovendien lukt het me niet me mezelf dood voor te stellen, mezelf te zien als een roerloos ding in een doodkist: ik ben zo dwaas om tegen mezelf te zeggen: maar ik zal stikken in die doos! Nu, op het beslissende ogenblik was mijn moeder kalm. Ik was er niet, maar ze heeft tegen mijn zuster gezegd:

'Hemel, Marie, wat zul je beginnen als het midden in de nacht gebeurt? Wat een gedoe!'

Ik ben dus bijna precies mijn moeder. En zij heeft me vaak verteld dat zijzelf precies háár moeder was, en dat die haar had gezegd dat ook zij precies op haar moeder leek.

Dat zijn dus vier generaties vrouwen die in alles op elkaar leken; in hun gezicht, hun stem, hun manier van lachen, hun tranen en hun glimlach. In hun manier van lopen en die beweging van schouder, hals en hoofd. Ze hadden alle drie golvend, in het midden gescheiden haar net als ik...

Ik zie ze in hun geboortestad Luik, mijn verre grootmoeders, in het begin en de volgende jaren van de achttiende eeuw.

Mijn moeder is in 1828 geboren en haar moeder was achtenvijftig toen ze haar ter wereld bracht. Je moet dus wel zo ver teruggaan voor die twee grootmoeders en mijn moeder. Ze behoorden tot de gegoede burgers van Luik: notarissen en eigenaars van steengroeven. Ik heb hun ui-

terlijk en veel van hun innerlijk: de stem, de glimlach, een schouderbeweging maken deel uit van het innerlijk.

Hoe leefden zij? Hielden ze van mooie kleren en van lezen, altijd maar lezen, zoals ik? Droegen ze hoepelrokken en muilen, poederden ze zich? Of leken ze in hun leefwijze en manier van doen op de vrouwen met witte muts en boezelaar van Chardins interieurs, die rust en rechtschapenheid ademen?

Hielden ze van de wolken en van dieren zoals ik? Of was hun gevoeligheid een beetje afgesleten, in die tijden toen de mensen zich niet om de natuur bekommerden. Mijn moeder was erg sober, ik ben dat eveneens. Waren zij het ook...? Luik moet in die tijd een stad geweest zijn met donkere steegjes, kwalijk riekend en ongezond, zoals alle steden toen waren... Liepen ze op hun muilen over die puntige keien van het plaveisel van die dagen, om een buurpraatje te maken en een kaartje te leggen, zoals mijn moeder graag deed (daaraan heb ik bijvoorbeeld een hekel!).

Maar de tijd heeft mij toch stellig een beetje anders gemaakt. Ik kan niet meer zijn zoals mijn grootmoeders: ik leef zoveel mogelijk in de zon, heb dag en nacht de ramen open. Dat verandert de geest en het lichaam; maar hoe?

Waarin verschil ik van hen? Ze hebben alle drie gezegd: 'Ik ben precies mijn moeder...!'

Mijn moeder was romantisch, daar heb ik een flink beetje van meegekregen.

Waren mijn grootmoeders, die in de tijd van Jean-Jacques leefden, dat ook al?

God wat geeft me dat een emotie! Ik hoor ze lachen, huilen, helemaal zoals ik en om dezelfde redenen, daar we immers precies eender waren... En toch is dat niet mogelijk, een boom is niet meer zoals een boom van

toen... Ja, zij bogen hun hoofd en luisterden net als ik...
O, ik zie hoe ze me glimlachend aankijken, met die glimlach tussen minachting en medelijden...

Mijn hanen

Amédée, mijn mooie haan met zijn zwarte veren waarop de zon een groene en blauwe weerschijn geeft, en Fridolin mijn jonge goudbruine haan, waren met hun kippen overgebracht naar de nieuwe woning van Roseke. Het kippenhok was nog niet ingericht, Amédée en zijn kippen (Fridolin had nog niet 'zijn kippen' en dekte ze allemaal, tot grote woede van Amédée, die hem iedere keer ervan langs gaf) hadden zich zo goed en zo kwaad als het ging op een roeststok gezet. De volgende morgen was het erger: waar moesten ze leggen? Amédée was geagiteerd; nu eens met de ene, dan weer samen met de andere kip zocht hij zenuwachtig in de hoeken. Eindelijk begon hij achter een plank waar een beetje hooi lag, het met zijn buik, met zijn achterlijf, met zijn poten op een hoop te duwen, daarna liet hij er zijn witte kip binnengaan. Hij bleef voor haar staan om het oog te houden op de operatie en maakte aanmoedigende tut-tut-geluidjes. Ik vertaalde dat met: gaat het liefje? En zo begeleidde hij een aantal van zijn kippen. Wij hadden van de acht kippen toch nog vier eieren.

Na een paar dagen wennen werden ze naar buiten gelaten. Van hun geboorte af hadden hanen en kippen rondgelopen in mijn tuin, die ze ruïneerden; er was ruimte, maar hier! Hier hadden ze de hele wereld: bossen, akkers, weilanden. Dat gaf dan ook een gekakel toen ze, met Amédée voorop en Fridolin schuchter er achteraan, stapje voor stapje, vreesachtig en behoedzaam, bezit namen van dat onbegrensde gebied.

Tweehonderd meter verderop stond een ander huisje,

waar veel kippen waren. En nu kwam er een bruin kipje van daarginds van de maïs van de onze pikken. Mijn hanen waren heel voorkomend tegen haar, maar de kippen pikten naar haar en het kipje vluchtte.

Amédée waagde zich elke dag een eindje verder in de richting van het andere huisje. Hij kwam er altijd in galop en hevig schreeuwend vandaan. Hij had zijn meester gevonden: een vechthaan, met scherpe sporen, die net als een bokser, veel geld verdiende. Ten slotte kwam Amédée op een dag terug met zijn kam als een zeef doorboord met gaten en gerafelde lellen, met hangende vleugels en uitgerukte staartveren, kreunend en hijgend. Hij sleepte zich moeilijk voort tot bij zijn kippen. Ze beroken hem met hun snavel, één pikte zelfs in de bloeddruppeltjes, Fridolin keek naar hem van een afstand. En waarachtig, daar maakt de jonge deugniet zich vlak voor Amédée's neus meester van een kip. Amédée stort zich er bovenop. In plaats van ervandoor te gaan zoals anders, draait Fridolin zich om, werpt zich op Amédée en pikt wat er nog van zijn kam over was nu helemaal kapot. Amédée kon zich niet meer verdedigen en kermde zielig. Toen de ander hem losliet kwam hij met moeite overeind en sleepte zich naar een stapel takkenbossen. De kippen hadden op een afstand toegekeken. Fridolin voegde zich weer bij hen, liet een vrolijk kukeleku horen, omknelde de witte kip en alle kippen zonder uitzondering volgden hem. Fridolin was voortaan hun haan. Amédée, die een eindje daar vandaan een beetje mank rondscharrelde, met vaalbleke kam, bloederige lellen, één spoor afgerukt, pikte wat, nu hier dan daar, maar zonder animo, en zag Fridolin met een trots air rondlopen en goede sier maken met zijn kippen, zonder zich om hem te bekreunen.

's Avonds kon hij niet op de roeststok komen om zijn

plaats in hun midden in te nemen: Fridolin ging daar zitten. Toen nam Roseke Amédée op, waste zijn kam en zijn lellen, baadde zijn poot, en zette hem toen in een hoekje op de stok. De volgende morgen was zijn kam nog bleker, de poot gezwollen en hij bleef met hangende vleugels zitten, helemaal koud, zonder te bewegen. Wij wikkelden hem in een sjaal en gaven hem melk, maar er hielp niets aan, hij stierf, met zijn mooie kam vol gaten helemaal kleurloos, zijn glanzende weerschijn-veren dof en verfomfaaid.

Fridolin en zijn kippen hadden geen notitie meer van hem genomen.

Afscheid

Ik zit in een prettig laag rieten stoeltje, zes meter van de zuidmuur van mijn huis, om op mijn gemak de blauweregen te bewonderen die de witte muur bedekt. Hij is zachtlila; de trossen, zo lang als flessen, vallen in dikke bossen over elkaar heen; ze hangen neer als franje; bengelen voor de ramen. De soepele zwaarbeladen twijgen slingeren zich onderlangs het dak; omranken de muren om zich nog verder uit te spreiden in vertakkingen, die volgend jaar het huis als een onontwarbaar traliewerk omvat zullen houden. En wat een geur! Het hele huis is ervan doortrokken. Zelfs op de weg zie ik de boeren opsnuiven als ze mijn tuin voorbijkomen. Een sterke, bedwelmende lucht die je overal achtervolgt. Het is van een frisse, jonge, lieflijke schoonheid. God wat zou ik ze graag omhelzen! Maar ik zorg wel op een afstand te blijven; die tere bloesems zouden bij de geringste aanraking smetten. En wat een uitkijkpost heb ik hier ontdekt: boven de muur, op de dakrand, is een schoorsteen waarin kraaien nestelen. Daar zit er eentje op de rand. Hij is bezig met zijn huishoudentje. Hij buigt zijn kop in de opening en zegt kroï, kroï. Daar komt een andere aanvliegen met iets diks in zijn bek. Hij buigt zich over het schoorsteengat maar laat zijn lekkere hapje niet los. Hij aarzelt, kijkt nog eens goed, draait met zijn kop, buigt zich weer over het schoorsteengat... Hee, kijk! hij vertrekt weer met het ding in zijn bek. Is daar een nest met jongen? of wat dan? En nu komen er vier of vijf uit de schoorsteen te voorschijn, ze vliegen op het dak en roepen kroï, kroï, dan gaan ze er weer in. Twee blijven er op de rand zitten als

kippen, lekkertjes in een holletje in de zon.

O wat is het toch heerlijk om naar dat alles te kijken! De roze meidoorn waar ik tegenaan zit begint ook zijn geurige knoppen te openen. *Dear me,* ik ga ervan watertanden! Maar de blauweregen! de blauweregen zal werkelijk maken dat ik begin te bazelen.Tenminste, grote hemel, als het maar niet gaat regenen; dan zou hij naar de maan zijn... En zal ik er volgend jaar nog zijn om hem opnieuw in bloei te zien komen...? Ik ben oud, ik ben zo oud...

Hoe hebben ze het Mazarin toch kwalijk kunnen nemen dat hij, bij een rondgang langs zijn kunstverzameling vol meesterwerken, gezegd heeft:

'Dat alles te moeten achterlaten! Dat alles te moeten achterlaten!'

Ik zeg dat de hele dag bij het zien van mijn blauweregen, bij het zien van mijn goudbruine haan, en 's avonds als ik naar de maansikkel kijk, die dicht bij Venus aan de wolkenloze hemel staat.

O, dat alles achter te laten! dat alles achter te laten!

Komaan! Op 't ogenblik snuif ik de geuren van de blauweregen op; ik streel met mijn blik de kraaien op het dak en mijn haan Fridolin, die een roodbruine kip achternazit.

En vanavond zal ik nog eindeloos lang opblijven om naar de maansikkel te kijken dicht bij Venus.

Vooruit, laat ik verstandig zijn, *dat* bezit ik in elk geval, ik omvat het met mijn ogen en mijn ziel... Dat is goed! Komaan, dit is van mij, heel alleen van mij. Mijn buurman bezit het op *zijn* manier. De blauweregen, de meidoorn, de haan, de maansikkel en Venus, die bezit ik ongedeeld, egoïstisch.

En?

Welnu ik zal er geen brokje van opgeven voor ik ervan word losgescheurd, voor ik dit alles moet verlaten! voor ik afscheid moet nemen van dit alles!

Van dag tot dag
Aantekeningen en schetsen
[1934–1935]

Genk, 22 april 1934. Gisteravond om een uur of elf, terwijl ik in bed bezig was een patience te leggen, begon er een nachtegaal te zingen. Wat een spontaniteit en wat een hartstochtelijke vervoering!

En dat alles is voorbij voor mij!

Maar ik geniet van *zijn* vreugde, wat ook geen gering geluk is.

Als de mens het geluk had gevonden op deze wereld, dan zou hij geen God of goden hebben uitgevonden. Tegenover de talloze rampen die over zijn hoofd komen heeft hij hulp ingeroepen.

Reumatiek in de pezen van mijn hals, waardoor ik een stijve nek heb. Binnenkort zal ik mijn hoofd niet meer kunnen draaien en zal ik erbij zitten met onbeweeglijk hoofd en starre blik, zoals die gemummificeerde oude mensen die worden gehanteerd als een blok.

Het schijnt dat ik lang zal leven, dat mijn hart in uitstekende conditie is, een hart van een twintigjarige. Ja, maar mijn andere hart, het hart van mijn ziel, ik voel dat dat er minder goed aan toe is: er is te vaak op getrapt en dat herinnert het zich.

26 april 1934. In het kleine handenwas-fonteintje was een enorme spin verdwaald. Een angstaanjagend beest met poten van ijzerdraad en een lijf van smeedijzer. Hij bewoog niet. Ik heb hem in het wasbakje gelaten. Drie dagen lang heeft hij zich niet verroerd. Hij probeerde niet uit het fonteintje weg te komen. At hij niet?

Hij was mooi, gevaarlijk, agressief in zijn zwijgende eenzaamheid. De vierde dag was hij verdwenen.

In Brussel waren de perebomen in de tuintjes achter de huizen al uitgebloeid. Hier beginnen ze nog maar nauwelijks, ze zullen pas tegen half mei in volle bloei staan; ik zie ze dus tweemaal bloeien. Wat een bof!

Ik zit in Genk midden op een groot grasveld dat vol staat met boterbloemen. Hun stille voornaamheid maakt me rustig... Om me heen zingen alle vogels. Mijn twee Siamese katten liggen aan mijn voeten op het gras en likken zich aan alle kanten, dronken van geluk dat ze eindelijk in de open lucht kunnen zijn na de zes maanden van opsluiting in de stad. (Onmogelijk ze te laten rondzwerven in de stadstuintjes, ze zouden gestolen worden.)

Is het dan onmogelijk om gelukkig te zijn? Voortdurend kwelt me de vrees vergiftigd te worden door het stuifmeel zoals vorig jaar.

Twee vogels, elk op een tak. Ze praten. Ja zeker! Hun intonaties zijn zo logisch, dat ik hun conversatie eens zal volgen.

Tutututuuut. Mooi weer hè?

Tututurutuu. Zalig.

Tu-tu-ru tu-tu: Mijn vrouwtje heeft vijf eitjes gelegd.

Het mijne vier.

Als ze uitkomen begint de moeilijkheid.

Ru-ruru-tu-tuu: wanneer je met een wormpje aankomt en die vijf onverzadelijke bekjes gaan wagenwijd open, dan weet je niet wat je moet beginnen.

En de mensen met hun hygiëne, ze halen je de vliegen uit je bek!

In de stallen haast niets meer te vinden, elke dag ruimen ze op wat de koeien zo royaal laten vallen. Buiten ook niet veel bijzonders meer. Vroeger, lieve help, toen was het in de stallen een muziek van vliegen. Op de binnenplaatsen had je een mestgoot waarboven de insekten dansten, zoemden en als vurige stippen glinsterden. Nu niets van dat alles, nauwelijks een enkel mugje te snappen en we worden zwak en mager en de kleintjes piepen... Ik wou dat mijn vrouwtje nog maar één eitje legde.

De vrouw die wil trouwen moet geen onnozel gansje zijn, en ook niet louter een wijfjesdier, maar een vrouw in de volle betekenis van het woord: die haar waarde als vrouw meebrengt in de verbintenis die ten doel heeft een gezin te stichten.

Terwijl ik, gezeten onder mijn seringen, bezig was mijn nagels te polijsten met een roze pasta, kwam de nieuwe tuinman Rémy me vragen of ik hem misschien de juiste plaats kon aanwijzen van de gierkuil, het dienstmeisje wist het niet...

'Ik heb gier nodig om de tomaten te planten.'

Hij keek nieuwsgierig wat ik met mijn nagels deed.

Een beetje gehinderd zei ik: 'Rémy, wat ik daar doe vind je misschien vreemd? Het is maar zo'n oude gewoonte om tot slot van ons toilet onze nagels te polijsten... het is... het is...'

'O,' zei Rémy, 'ik ben heel tevreden met mijn leven... met mijn leven... mijn leven van werken, en ik zou niet anders willen... Wij weten niet beter.'

En zijn blik zei: Ik zou me niet willen bezighouden met geklungel zoals jij daar doet.

En ik ging hem de plaats wijzen waar de gierkuil is.

Rémy is een heel klein kereltje, hij ziet geel doordat hij vanaf zijn geboorte gedurende zijn hele kindertijd de rottingslucht en de ongezonde uitwasemingen van de stilstaande moerassen heeft ingeademd. Hij is getrouwd met een vrouw die haar vijf kinderen in hun eigen vuil en in het ongedierte laat rondkrielen, die de bonen liever laat beschimmelen dan er een lekkere soep van te koken, en die Rémy in het huishouden aan het werk zet wanneer hij thuiskomt van zijn afmattende werk in de kolenmijn en van de overuren die hij in mijn tuin maakt. Ik heb hem geld moeten lenen dat hij nog schuldig was op zijn huis, want hij had anders zijn koe moeten verkopen die hem de melk geeft voor zijn kinderen.

'Ik ben heel tevreden met mijn leven van werken en ik zou niet anders willen.'

Asjeblieft!

12 mei 1934. Op het ogenblik is mijn tuin dag en nacht doortrokken van bedwelmende geuren: lawines van seringen en blauweregens, watervallen van meidoorns, de hulsten met hun bloesem-besneeuwde takken die ruisen van de bijen. En de trossen van de acacia's, op het punt om open te springen. En elke boom heeft zijn eigen lucht. Het gras, gespikkeld met boterbloemen, ademt ook zijn geuren uit, en de bloeiende aardbeien dan! De koekoek roept en de nachtegaal zendt de fontein van zijn vreugde omhoog. Daarboven de hemel, blauw met donzige wolkjes, de vogels die vliegen, zingen, tjilpen, het gezoem van de insekten.

Och hemel, daar komt Rémy met emmers gier!!

Alsof ik zou zwijgen als alles zingt en jubelt... Maar ja, ik ben oud; maar die eik daar is ook oud en die is het wonder van mijn tuin. Ik probeer te ontdekken waar hij oud is, ik zoek het gebrek dat de tijd hem heeft bezorgd; ik loop om hem heen, ik betast hem, hij is als het ware lauw, hij trilt onder mijn hand. Waar is zijn afgeleefdheid? Ik betast ook mezelf... Ja, bij mij is die afgeleefdheid er wel.

Wat neemt de schepper ons toch beet!! Waarom die onrechtvaardigheid? Toch is dit maar zotteklap. Een gelovig mens zou precies zo kunnen redeneren... wanneer geloven we en wanneer geloven we niet?

In elk geval, ik heb mijn bomen. Ik sla mijn armen om ze heen, ik praat tegen ze en ik snuif hun geur op... De rest... heb ik maling aan!

Er is een lichte blauweregen die in een waterval van trossen van het dak omlaagkomt tot op de grond. Van dichtbij stijgt de zware geur je naar het hoofd, van een afstand is het heerlijk. Hij is aan de kant van de keuken. Ik zeg tegen het dienstmeisje: 'Je treft het met dat wonder de hele dag voor je ogen en onder je neus.'

Ze kijkt me eens goed in mijn ogen, dan kijkt ze naar de blauweregen en loopt schouderophalend weg.

Kinderen

Jules, vier jaar, terwijl zijn moeder hem wast.

'Zie je wel, moeke, ik heb ook kleine tepeltjes. Nou, als het nieuwe broertje dan gebracht wordt dan geef je hem maar aan mij, dan kan hij bij mij melk drinken.'

De kleine Ary, twee jaar en acht maanden, kijkt verschrikt naar zijn kleine zusje van één, dat met haar beentjes in de lucht in haar wiegje ligt te spelen. 'Moeke,' roept hij tegen zijn moeder, 'kijk toch eens, Liva heeft een snee, ze is helemaal bedorven. Ik,' terwijl hij 'zich betast', 'ik ben niet bedorven, ik heb mijn "pumke"...'

Sindsdien minacht hij zijn zusje. Als ze huilt zegt hij: 'Hou je toch stil, jij hebt een snee, *ik* ben heel, ik heb mijn "pumke"...'

Mariake, nog geen zeven jaar oud, vertelt aan haar moeder dat een schoolvriendinnetje een zusje krijgt. Haar vader, die erbij was, zegt:

'Nu, vertel haar dan maar dat jij over een poosje een broertje krijgt.'

'O nee vake, wij hebben genoeg kleine kinderen, dan krijgt moeke te veel werk.'

Geërgerd snauwt de vader haar toe:

'We zullen jou zeker permissie vragen...'

Toen de vader weg was zei het kleine ding tegen haar moeder:

'Maar moeke, hoe moet dat dan gaan met nog meer kinderen? Als Pieterke en Sjakie groot zijn moeten ze net als vader grote schoenen hebben die geen 25 frank kosten

zoals die ze nu dragen, maar 8o zoals die van vader. Vader zal niet méér verdienen dan nu, want als hij ouder is zal hij niet meer zo hard kunnen werken, net als grootvader. Hoe moet dat dan?'

De moeder vindt het verschrikkelijk dat haar dochtertje zo voorlijk is, en ik vrees dat er nog eens een familiedrama van komt, gezien de verschillende manier waarop de ouders en het kind het leven begrijpen.

Het kleine meisje heeft een zeldzaam helder inzicht. De ouders leven vanuit tradities en vooroordelen.

Een man en zijn dochter venten met groenten langs de deuren. Ze zijn bleek en mager, maar de hond! Ik heb nog nooit zoiets uitgemergelds gezien. Bovendien is hij aan de kar vastgebonden en aan hun willekeur overgeleverd.

De inheemse bevolking hier behandelt een dier alleen een beetje redelijk als het hun iets tastbaars oplevert: zoals een kip eieren geeft, de koe melk. Ik ken er die de haan wegjagen wanneer ze graan voor de kippen gaan strooien. Hij brengt niets in, zeggen ze. Dat dappere dier, dat vanaf het krieken van de dag zijn hartebloed geeft!

Mijn chaise-longue is midden tussen de rododendrons gezet. Ik heb rechts paarse, links rode, vóór mij roze en witte achter me. Ondanks alles ben ik bevoorrecht op mijn oude dag. Niemand kan me meer wegjagen: toen ik jong was en mooi als een engel, joegen ze me weg als ik van buitenaf naar de bloemen in een tuin keek, en wanneer andere mensen gingen eten moest ik ophoepelen. Ik heb in mijn jeugd zo weinig te eten gehad dat ik nooit spieren heb kunnen krijgen, en was ik niet mooi van lichaamsbouw geweest, dan had ik niet de bevalligheid kunnen

hebben die ik bezat. Om 't even, op dat mooi gebouwde lichaam zat te weinig vlees en het had te weinig kleren aan. Daarom is die echte schoonheid die ik bezat nooit volledig uitgegroeid: er is altijd een lacune geweest, net als in mijn geestelijke ontwikkeling en mijn schoolkennis. Ik heb die dingen helemaal alleen moeten veroveren.

Dat is stom hè?

Het ergste was dat ik niet wist waar ik moest beginnen. Ik dacht bijvoorbeeld dat je om een taal te kennen een heleboel woorden moest leren en ze goed leren uitspreken: ik zette dus altijd mijn oren wijd open en had steeds een dictionaire bij de hand. Wat de talen betreft is het me vrij aardig gelukt: ik koeter er vier. Van grammatica heb ik geen idee.

Stom hè?!!!

Mijn moeder wilde in de eerste jaren van haar huwelijk nog een beetje geld verdienen ondanks de elkaar in snel tempo opvolgende geboorten. Ze had een klein dienstmeisje genomen om op ons te passen. Op een dag toen mijn moeder koortsachtig bezig was een kanten zakdoek af te maken voor een communie, hoorde ze een woedend gehuil van mijn broertje Jan, één jaar oud, waar het meisje zijn broodpap aan moest voeren. Mijn moeder kijkt om en ziet hoe het kleine dienstmeisje met grote lepels vol de broodpap zit op te eten.

Als mijn moeder ons later dit verhaal vertelde, was ze er nóg verontwaardigd over, en wij ook, maar nu ik de vijfenzeventig gepasseerd ben denk ik er vaak aan: dat kind moet net zo hongerig geweest zijn als wij allemaal. Hoe is dat Franse spreekwoord ook alweer... *Ventre affamé n'a pas d'oreilles*...? (Een hongerige maag heeft geen oren.)

20 mei 1934. In mijn gazons heb ik paarsrode, zoet ruikende klavers staan, verder grote margrieten en halmen van verschillende grassen. Dat alles is zacht en fris en geurt hemels. Ik ben plat op mijn buik er middenin gaan liggen en dan snuif ik op. Dotje, mijn grote Siamese kater, is vóór me gaan liggen en slaat me gade met zijn hemelsblauwe ogen, waarin de wolken weerspiegelen...

Er zijn mensen die de herfst bezingen. Hij heeft rijke tinten, een overvloed van vormen, dat geef ik toe, maar hij is niet teder, niet fris, zijn geur is scherp en wanneer je een blad aanraakt kraakt het onder je vingers als stug papier... Dat zegt iets over die mensen.

Die fijne reuk van mij, waardoor ik zoveel heb geleden maar ook zoveel genoten, ik geloof dat die minder scherp wordt net als mijn smaak, mijn gehoor en mijn gewaarwordingen in 't algemeen. Dat beroerde oud-worden ook!

De boer is het monster van de mensheid. Om te beginnen kent hij geen enkele schoonheidsontroering, hij die leeft in onmiddellijk contact met de natuur! Zijn zedelijk gedrag is vaak ontzettend. Ik zal er een paar staaltjes van geven.

Ondanks zijn onwetendheid, ondanks – of vanwege – zijn mentaliteit van primitief wezen, ondanks zijn smerigheid, zijn luizen, zijn door vuilheid veroorzaakte wonden, denkt de Kempense boer heel wat meer te zijn dan de hoogst geschoolde arbeider, *laat staan* de werker in de kolenmijn. Ze zijn wanhopig wanneer hun zoon of doch-

ter trouwt met een kind uit een arbeidersgezin. Er zijn drama's geweest als hun zoons, omdat ze zakgeld, behoorlijke kleren en een fiets wilden hebben, naar de mijn gingen. De rijke boeren en de arme boeren staan op hetzelfde peil, dat wil zeggen ze zijn even vuil, even bot en laks.

Soms gaat een van hun zoons naar de broeders en studeert voor priester.

Hun dochters gaan een paar jaar naar de gemeenteschool of een tijdje in een klooster, daarna blijven ze thuis om letterlijk niets te doen, want in alle huishoudens wemelt het van ongedierte en is het onuitsprekelijk vuil en verwaarloosd. Ze laten de koeien grazen in de bossen en breien dan zelfs niet, maar stoeien een beetje. Begrijp me goed, ik spreek over de boeren die verspreid wonen op de heide, in het veen en de kleine gehuchten; de boer uit de mijnstreek verandert, al is het o zo langzaam. Om kort te gaan, een van de rijkste en aanzienlijkste boeren uit de streek had zijn dochter van zestien dus niets anders laten leren dan de koeien te laten grazen in de bossen. Ik zag haar daar stoeien met jongens van allerlei leeftijd en stand. Een fietsenmaker die niet veel ouder was dan zij, maakte haar een kind. Zij, lieve help, besefte niet dat er iets bijzonders aan de hand was en liet argeloos haar buik zwellen, maar haar vader kreeg het in de gaten.

Toen hij vermoedde wie de verwekker was, greep een uitzinnige woede hem aan. Was het een jongen geweest uit zijn eigen wereld, dan had hij ze met de hulp van de pastoor meteen laten trouwen, maar nu...

Hij bedacht er dit op. 's Avonds speelde hij veel met zijn kinderen, waaronder een stel jongens van een jaar of veertien, vijftien. Op een avond zei hij tegen ze: We gaan een leuk spelletje spelen. Méleke gaat op de grond

liggen, Piet en Klaas (ik weet hun namen zelfs niet) gaan kruiselings bovenop haar liggen en dan zullen jullie eens zien wat een aardig spelletje dat is! De kinderen gingen liggen zoals de vader had gezegd, het meisje onder, en toen ze op de grond lagen stapte de vader er bovenop en sprong zo hard hij kon op en neer.

Hij hoopte zijn dochter een miskraam te bezorgen, maar dat gebeurde niet.

Hij sprak over zijn teleurstelling met een andere boer, die vertelde het aan zijn vrouw, en de vrouw aan mij.

Hij moest ze dus laten trouwen, maar in geen geval in het dorp. Het meisje moest op de avond voor het huwelijk de ouderlijke woning verlaten, om in het dorp van de jongen te gaan trouwen. Diezelfde nacht kwam de bevalling. Ze deed niets dan om haar moeder en haar broertjes roepen, omdat ze niet kon wennen aan haar nieuwe omgeving.

Na een tijdje mochten de jeugdige echtelieden, omdat de moeder te veel werk had zonder de hulp van haar dochter, bij haar ouders terugkomen. Ze hebben een schat van een kind.

De vader praat nooit tegen zijn schoonzoon, en als hij over hem spreekt noemt hij hem nooit anders dan de smeerlap.

's Avonds om een uur of zeven ben ik zo moe van de hele dag in mijn tuin rond te zwerven, dat ik op bed moet gaan liggen. Nu, recht tegenover mijn bed zie ik door een raam een acacia waarvan de knoppen op openspringen staan, en door een ander raam, links van me, wiegelen de trossen lila blauweregen, door een koeltje bewogen, nu eens binnen dan weer buiten de kamer.

Geef toe dat een mens wel voor minder op dit belachelijke uur naar bed zou gaan!

Mijn Siamese poesje heeft last van haar tandjes net als een baby, en om de pijn in haar bekje te verlichten laat ze haar tong naar buiten hangen; dat geeft haar kopje een aanbiddelijk onnozele uitdrukking.

Wat ik uitvoer als ik zo vroeg in bed lig? Ik geef mijn oude lichaam rust, ik brei, ik leg een patience, ik lees Paul-Louis Courier of *Lu;* ik kijk naar buiten, ik luister naar het gekwetter van de vogels, en verder doe ik wat ik in dit jaargetijde de hele dag doe, ik leef via mijn neus, ik snuif geuren op.

Mensen die geen fijn ontwikkelde reukzin hebben weten toch niet wat ze missen, buiten; maar in de stad zijn zij in het voordeel, daar incasseren zij de meest walgelijke luchten zonder dat het hun iets doet...

Mijn grote Siamese kater loopt me overal achterna en praat tegen me op een aanbiddelijke toon, daarna rolt hij zich om aan mijn voeten, dat ik hem zijn nek en zijn buik zal wrijven. En hij snort en rekt zich uit en kijkt me extatisch aan met zijn hemelsblauwe ogen.

Ja, ik ben schuldig tegenover jou: ik heb je laten castreren. Eigenlijk heb ik je beroofd van dat wat het leven luister geeft, beroofd van wat maakt dat het leven niet dof en kleurloos is! Het is gemeen van me, die vuurbaak die onze levensweg gloed geeft, voor jou te hebben gedoofd. Bij wie een lijf, een vel en ogen heeft zoals jij is dat een misdaad.

'Wel ja, oud mens, houd jij maar mooie praatjes nadat je me dit hebt geleverd. Beter laat dan nooit!!'

Maar hij weet van niets en rolt zich verzaligd om en om aan mijn voeten.

Nu ik mijn kleine Siamese poesje ziek zie, zittend met een aristocratische gratie, met haar fijne kopje op haar pootje gelegd, is een van de verschrikkelijkste films uit mijn kindertijd weer aan mijn oog voorbijgetrokken, zo intens als het leven zelf.

Mijn kleine zusje van twee jaar zat in haar houten wieg. Met haar handje hield ze de rand van de wieg vast en ze had haar blonde engelenkopje erop gelegd, met op haar gezichtje al een uitdrukking van berusting. Ik liep naar haar toe om haar te aaien en ineens wil ze me krabben. Verwonderd week ik achteruit en keek uit de verte naar haar. Wat heb ik haar gedaan? Wat ik haar gedaan had? Ik, lelijke meid van twaalf, die op het grut moest passen terwijl mijn moeder een buurpraatje maakte of naar de mutsen in de winkelramen was gaan kijken? Ik was ruw geweest tegen dat tere bloempje, dat martelaresje dat stierf van ellende. Die avond stierf ze inderdaad.

Het was de eerste keer dat de dood ons huis binnenkwam; we waren allemaal van streek. 's Nachts ben ik enige malen opgestaan om met mijn hand over haar ijskoude hoofdje te strijken.

Waarom heeft ze me willen krabben? vroeg ik me af.

'Neeltje, waarom sta je aldoor op?' vroeg mijn moeder, die ik op het stro van haar armzalige bed hoorde woelen. 'Ga slapen, hoor je?'

Later is er een meneer gekomen die de kleine doodkist, nadat hij er een zwarte doek overheen gelegd had, onder zijn arm heeft meegenomen.

Dat is vijfenzestig jaar geleden; de herinnering pijnigt me nog als met gloeiende tangen, mijn trillende handen maken een gebaar van afweer en mijn bevende lippen fluisteren: vergeef me.

Ik bewoon twee huizen waarin alle mogelijke comfort is, het ene 's zomers, het andere 's winters. Ze zijn veel te groot voor me. Toch leef ik, sinds ik drie jaar geleden drie kwart van mijn vermogen verloor, in de voortdurende vrees er een gedeelte van te moeten verhuren. Het leek me afschuwelijk mensen bij me in huis te hebben, voor goed... Dat egoïsme in ons... Bah!! Onze mentaliteit, die zou volkomen moeten veranderen.

23 mei 1934. De Parijse *season* opent met een monsterdiner in het Ritz... Hu... Een diner met een drom mensen, in keukengeur en de uitwaseming van transpirerende, met parfum ingesmeerde lichamen. En dan jazz...!! Bah!

Ik dineer alleen of met een of twee dierbare vrienden, in mijn grote eetkamer, met ramen en deuren open: aan de ene kant heb ik het gezicht op de pracht van mijn heerlijk geurende blauweregens, aan de andere kant zie ik de goudenregens, en daarachter de acacia's met hun bloesempluimen...

Wat ik eet? Een omelette aux fines herbes en een griesmeelsoufflé. En ik zou niet met de koning willen ruilen!

Else kwam me roepen. Ze had in een oude boomstam een gat ontdekt waaruit een klein vogeltje was weggevlogen. Ze is op een trapje gaan staan en zag in het gat nog een vogeltje, dat ook is weggevlogen, daarna telde ze vier kleine eitjes. Ik ben vlug op het trapje geklommen en ik heb de vier eitjes zien liggen, helemaal glanzend als grote parels.

'Raak ze niet aan, Else, men zegt dat de ouders ze anders in de steek laten.'

Hemel, het is verrukkelijk dat kleine huishoudentje zo dicht in je buurt te hebben, bijna bij je thuis alsof ze tot het gezin behoren.

Ik ga om acht uur naar bed, zo moe als een oude hond.

Toch heb ik niets anders gedaan dan in mijn tuin ronddwalen om te genieten. Wat een schouwspel heb ik vanuit mijn bed! Het is sprookjesachtig. De acacia staat nu in volle bloei: zijn takken groeien dwars door de takken van de bruine beuk heen, zijn trossen hangen naast en tussen het donkere gebladerte, een heel lichte windzucht doet het geheel zacht deinen en zendt me de geur regelrecht in mijn bed... Ach God! Honderd jaar leven in een lente waarin de bomen altijd bloeien en altijd geuren... Wat geeft het dat ik oud en afgetakeld ben, als alles om me heen maar mooi en fris en vol levenskracht is.

5 juni 1934. Ik heb een afschuw van primitieve mensen. Niet van onwetende (want onkunde is te verhelpen), maar van primitieve, mensen die van ons gescheiden zijn door een intellectuele achterstand van verscheidene eeuwen. Een voorbeeld:

Een boerinnetje dat werkt in een cafeetje annex kruidenierswinkel, laat zich op een avond tijdens de kermis naar huis terugkerend, aan de kant van de weg een kind maken. De ouders zijn woedend op de mensen van het cafeetje, willen niet meer dat zij er gaat werken en er wordt ook niet meer in de winkel gekocht: want had hun dochter niet in dat café-kruidenierswinkeltje gewerkt, dan was het niet gebeurd!!

Dat is één.

Mijn tuinman had me een dienstbode bezorgd; dat meisje ging melk halen bij de tuinman, ze ontmoet er de broer van de tuinman. Liefde, huwelijk, want zwangerschap. De ouders van de jongen, die wilden dat hun zoon voor hen werkte en niet dat hij trouwde, waren woedend. Tot overmaat van ramp deugt het meisje nergens voor: ze is een vuilpoes en slonzig (daar weet ik van mee te praten). Om kort te gaan: de tuinman wordt verantwoordelijk gesteld voor de ramp: als hij het meisje niet de betrekking bij mij had bezorgd, had zij de broer niet kunnen ontmoeten wanneer ze melk haalde.

Is het niet als in de Oudheid, toen de brenger van een ongelukstijding werd gedood?

Hier vervult het mij met walging, want ik heb met dit tuig te maken.

Als mensen niet voor rede vatbaar zijn word ik razend.
O ja, ik haat primitieve mensen!

6 juni 1934. Ik heb het land, ik ben uit mijn humeur. Het is afschuwelijk koud voor de tijd van het jaar. Mijn nek is stijf van de reumatiek, ik heb mijn meid moeten wegsturen en moet nu een andere wegwijs maken in mijn huishouden; ik ben zesenzeventig jaar en vier maanden, ik ben 's nachts moederziel alleen in deze villa midden tussen velden en bossen; en er zwerft een verzameling ongewenste sujetten in de mijnstreek rond, die er geen been in zouden zien een oude alleenwonende vrouw te mollen... Ja, maar ik heb ook een heerlijk bed in een geriefelijke kamer, licht gemeubeld en met ook veel licht van buiten; vanuit mijn bed zie ik een prachtige lucht waar de wolken over elkaar heen schuiven, ik zie het landschap, mijn bloeiende bomen en de vlieren die beginnen te geuren, o werkelijk om je neus wijd bij open te zetten... Nu dan. Ik ga ook een heerlijk kopje thee zetten voor mezelf...

Dus... Zwijg oudje, je zou lupus kunnen hebben, niets te bikken en een smerig slecht bed vol ongedierte om op rond te woelen!

Alweer een koude dag. Ik heb de verwarming weer moeten laten aansteken. Verder heb ik reumatiek in mijn hoofd, 't is afschuwelijk...!

Een God die een kwelgeest zou zijn is toch een raar bedenksel, dat niet pleit voor de mens...! En waar heeft hij het idee vandaan gehaald om hem de 'goede' God te noemen...? Heeft God niet speciale ziektes uitgevonden om kleine kinderen te kwellen? Ziektes die volwassenen niet

krijgen: kroep, kinkhoest, mazelen, etc... etc... Ik vind die 'goede God' het meest duivelse verzinsel dat er bestaat. Het is wel een staaltje van wat de mens in het diepst van zijn ziel verbergt.

Dat ik zo vaak over die goede God praat is niet omdat hij mij persoonlijk zo sterk bezighoudt, maar doordat ik hier tussen een bevolking woon die totaal door hem geobsedeerd wordt en doordat die obsessie hen tot wezens maakt die niets gemeen hebben met mensen die hun hersens gebruiken om te oordelen. Dat duivelse verzinsel heeft hen verhinderd te evolueren. Dat verzinsel maakt hen tot amorfe wezens, niet in staat tot aanpassing en onmogelijk om er jezelf bij aan te passen.

Een dikke nachtvlinder is zo juist op mijn laken komen zitten: hij is crème-wit; hij heeft een snuitje met zwarte en oranje haren; zijn schouders zijn bedekt met lange crème haren die hem een bontkraagje geven; zijn voelsprieten en poten zijn van boven wit en harig en aan de uiteinden zwart. Zijn gevouwen vleugels zijn crème-wit gevlekt met zwarte stipjes, regelmatig verdeeld als op een hermelijnen mantel. Het is een zeer voorname kroonprinses in een prachtig galatoilet... Daar vliegt hij weg... het lichaam is vuurrood. En die schoonheid is maar voor enkele uren gemaakt, terwijl zoveel lelijks blijvend is!

Ach nee! Ik ben helemaal niet dankbaar meer als ik de blauwe hemel en de bomen zie en de lucht opsnuif. Ik zie ze niet meer: ik heb reumatiek in mijn hoofd, dat vernietigt me, maakt me tot een idioot. Ik zie niets meer, ik hoor niets meer. Ik heb mijn pijn en de rest kan barsten...

En Maria die een kind gaat krijgen! Hemel wat een pijn moet dat niet zijn vergeleken met mijn kwalen van

oude vrouw... Enfin, dat alles is nu eenmaal zo, laten we maar proberen er ons bij neer te leggen.

11 juni 1934. Ik heb een ernstige vergiftiging door de atophane, en geen reumatiek in mijn hoofd. Sinds vier dagen heb ik een ondraaglijke hoofdpijn aan de linkerkant. Zodra ik lees, brei of ook maar een patience leg wordt de pijn afschuwelijk; scheuten, kloppingen, krampen en wat niet al! Het is me niet mogelijk stil te zitten nietsdoen; zelfs het neerkrabbelen van deze regels bezorgt me een hels spektakel in mijn hoofd. Het ergste is het alleen-zijn; ja, alleen zonder meid, zonder iemand nacht en dag, in dit kleine huis midden tussen bossen en velden... Hemel, er zijn wel mensen die in het ziekenhuis sterven, ver van degenen die ze liefhebben, ik heb niemand naar wie ik verlang; ik kan dus evengoed hier in mijn eentje doodgaan. Als ik kon sterven in mijn tuin, tussen mijn bomen, met mijn poezen aan mijn voeten en de hond die mijn gezicht zou likken! Wel, dat zou nog niet zo kwaad zijn... Ik geloof dat ik dan met een glimlach zou sterven.

Toen ik jong was had ik een onoverwinnelijke afkeer van oude mensen. Ik kon letterlijk niet met hen in dezelfde kamer blijven en wou niets eten wat zij hadden aangeraakt. Bah, wat een redeloos schepsel was ik!! Ik vind er maar één excuus voor: mijn liefde voor alles wat mooi en fris was, en ten tijde van mijn jeugd waren de oude mensen van iedere maatschappelijke klasse slecht verzorgd, zelfs zo vuil dat ze een weeë lucht verspreidden die me razend maakte van weerzin. Ik ben dan ook erg schoon op mijn lichaam: vier keer per week een vol warm bad en

veel zeep en één keer per week doe ik er ook soda in. Alle onderdelen van mijn lichaam worden elke dag met de grootste zorg nagegaan; ik heb nog al mijn helderwitte tanden en goed geborsteld wit haar, dat van nature golft. Alles wordt geboend, en niet zo zachtjes. De kleine Ary, die twee-en-een-half is en doodsbang voor oude mensen, zegt dan ook:

'Ik niet bang voor mijn medam, mijn medam mooi.'

Het is waar dat ik hem elke dag gevulde chocolaadjes geef waar hij dol op is.

Wanneer mensen op mijn gejammer tegen me zeiden: 'Klaag toch niet, er zijn er die erger dingen te verduren hebben dan jij,' heb ik vaak vinnig geantwoord:

'Maar dat verlost mij niet van mijn pijn! Ik zou wel willen dat andere mensen geen pijn hadden, maar als ik pijn heb schreeuw ik.'

Zeker, natuurlijk. Maar wanneer ik al zo'n gekerm moet laten horen om kleine alledaagse narigheden, wat voor kreten moeten mensen dan wel slaken die door echte rampen getroffen worden? Bijvoorbeeld een moeder die haar kind dat huilt van de honger geen boterham kan geven; of een oorlogsblinde die weet wat het licht is; of die mevrouw niet ver hier vandaan, die sinds veertig jaar de marteling ondergaat van een syfilis, in haar huwelijksnacht gekregen van een knappe officier, waarop ze zo trots was geweest zijn vrouw te mogen worden en hem haar jeugdige frisheid van twintigjarige te mogen aanbieden.

Vreemd... die tuin die ik geplant heb, waar elke boom een vriend is, waarin geen sprietje me onverschillig is, ik weet dat de dood me binnenkort zal dwingen hem te ver-

laten. Toch zie ik dat rustig onder de ogen. Wat me razend maakt is dat ze mijn bomen zouden kunnen omhakken. En dat het huis, dat geheel geschilderd en behangen is in lichte en warme tinten, zou kunnen worden bedorven door donkere en doffe kleuren. Zie je het voor je met zware half-gesloten gordijnen, die de zon zouden beletten er hoogtij te vieren zoals nu? O God, de gedachte bezorgt me kippevel!

Ik praat de hele tijd over mezelf. Natuurlijk, ik kom mijn tuin niet uit. Naar het dorp gaan is een reis voor me geworden... Mijn herinneringen... O nee...! Dus ik bepeins mijn leventje van oude vrouw... U zegt? Ik vraag u niet om het te lezen... Het is trouwens niet waar wat ik daar zeg. Ik heb mijn notities aan vrienden te lezen gegeven en ze vinden ze 'charmant'. Overigens, wat zouden ze anders tegen me zeggen?

Toch is dit niet wat wij, socialisten, gewild hebben toen we voor de proletariërs een ander leven en een andere behandeling eisten.

Geen enkele dienstbode, hetzij jong of oud, wil meer een krant gaan kopen op de hoek van de straat zonder mantel, hoed en handschoenen. En bijna allemaal maken ze zich verschrikkelijk op. De helft van de tijd denk ik dat ze al terug zijn wanneer ze nog niet zijn vertrokken: ze hebben hun make-up moeten bijwerken.

Op een zondag zie ik op het fornuis een grote bak water, met daarin de veldsla die we 's avonds als salade zouden eten.

'Maar Else,' riep ik, 'dat is onze sla! Ze zal niet meer te eten zijn wanneer ze zo warm wordt. Wat betekent dat?'

'O, als ik ze in koud water was zijn mijn handen de hele dag rood en ik ga vanavond dansen.'

14 juni 1934. In berusting zit een flinke dosis onverschilligheid: mijn berusting tegenover mijn naderend einde, mijn aanvaarden van mijn lichamelijke misère, dat is allemaal omdat ik zeg... Stik...! Ik kan toch nergens meer van genieten... Dus... dit... en dat... en dat, is me onverschillig... Dus ik berust.

Een wezen dat me verbaast is Ary, de man die in mijn tuin werkt. Een hond zou zijn leven nog niet willen: als hij zijn acht uren in de kolenmijn erop heeft zitten, komt hij vier uur bij mij werken, dan gaat hij naar huis en doet zijn werk als keuterboertje met een koe en een lapje grond, hij helpt zijn vrouw in het huishouden en met de kinderen. Op zaterdag heeft hij vooral veel haast om weg te komen omdat hij moet helpen bij de wasbeurt van zijn kinderen.

Nu dan, wanneer Ary een pad heeft schoongemaakt en keurig aangeharkt, gaat hij er uit de verte met voldoening naar staan kijken; heel zijn arme facie lacht en dikwijls wrijft hij zich in de handen. Wanneer ik hem toevallig zo zie staan en zeg: 'Wel Ary, wat zie je er tevreden uit...!' is zijn antwoord:

'Ja, ik ben in mijn schik dat ik dat pad zo mooi heb gemaakt.'

En erbarmelijke schepsels zoals ik durven soms te denken dat Ary een inferieur wezen is!

16 juni 1934. Ik herlees *De klop op de deur* van Ina Boudier-Bakker. Het speelt in Amsterdam, de stad van mijn kinderjaren... mijn stad... Waarom heeft mijn vader ons naar België overgeplant, waar ik nooit heb kunnen aarden, waar ik nu al zestig jaar eenzaam leef zonder een mogelijkheid tot intimiteit, waar ik twee echtgenoten heb gehad die ik altijd heb gevoeld als van een ander ras, die me noodzaakten altijd mijn diepste gedachten voor mezelf te houden; terwijl mijn stad met de rijke grachten, de huizen met hoge stoepen, met kunstig bewerkte ijzeren hekken en kettingen eromheen, en zijn bomen erlangs die hun gebladerte over het donkere water buigen, waar de schuiten langzaam wiegend voortglijden; mijn stad, waarvan ik elke straat, elk slop, elke straatsteen kende, mijn stad waar ik ieder schepsel, iedere vijandige of vriendschappelijke blik begreep, daar hoorde ik bij.

Was ik er gebleven, dan zou ik dienstbode, fabrieksarbeidster of straatkoopvrouw geweest zijn, ja, maar 's avonds als ik thuiskwam in mijn straat of mijn steeg, zou ik een zucht geslaakt hebben van welbehagen, van te weten, te voelen thuis te zijn, bij de mijnen, die dezelfde zorgen hadden, dezelfde verlangens... Ja...

Nee ik ben geen wereldburgeres... Ik aard naar mijn vader, een Fries... een Viking... Ik behoor tot een stam!

Och, daar komt me een van mijn hemdjes van veertig jaar geleden in handen... Wat sierlijk, wat smaakvol en wat zedig!

Mijn hemdjes... Ze waren van batist; lang, met een

smal kantje en gerimpeld aan de onderkant; de halsuitsnijding met handborduursel van vlinders en versierd met Mechelse of Valenciennes kant en opengewerkt, met strikjes van wit, blauw, lila of roze satijnen lint en geparfumeerd met iris.

O mijn hemdjes... Hij leefde toen nog; wij waren jong; we hielden van elkaar. Hij zei tegen me terwijl hij zijn armen om me heen sloeg:

'In dat hemdje en met je vlechten om je hoofd lijk je net een meisje dat haar eerste communie doet.'

Mijn hemdjes... Wat waren ze belangrijk...

Dagen van armoede

Mijn moeder was herstellende van een malaria-aanval. Ze was uitgedroogd, zei ze.

'O, had ik maar een augurk, een flink zure augurk!'

Een buurvrouw die op bezoek was leende vijf centimes. Mijn oudste zusje nam een kopje en ging op de hoek van de straat aan de kar van de jood augurken kopen. Toen ze terugkwam met het kopje, waarin vier kleine bleke augurkjes lagen, greep mijn moeder het uit haar handen en begon ze zonder een woord, gulzig te verorberen.

Mijn zusje sloeg haar gade.

'U eet alles alleen op, zonder er mij wat van te geven...? phoe! ik heb er toch de grootste al van opgegeten.'

We hadden een bon gekregen voor een zak cokes. Ik was zeven jaar, de sneeuw lag aan weerskanten van de straat opgehoopt tot hoger dan mijn hoofd. Mijn moeder had een dikke buik, wat me verbaasde gezien het weinige dat ze te eten kreeg. Mijn moeder en ik liepen tussen de wallen van sneeuw naar de gasfabriek met een sleetje dat we voortduwden. Toen we daar waren moesten we wachten op de binnenplaats, die ook al dik onder de sneeuw lag.

Eindelijk kregen we de zak cokes. Hij was groot en zwaar. Niemand hielp ons hem op te laden. De vrouwen keken grinnikend naar mijn moeder. Dat fijne zwartje, zo mooi als een kleinood van filigrain, boezemde hun een onoverwinnelijke afkeer in. Wij sleurden de zak zo goed we konden op het sleetje en duwden het tussen de twee wallen van sneeuw naar onze kelder, een afstand van

minstens een half uur. We hadden nog net de kracht om de zak van de trappen naar beneden te laten rollen. Toen we binnenkwamen begonnen we als wilden te huilen, terwijl we van de ene kant van het krot naar de andere liepen, radeloos van de tintelende pijn in onze halfbevroren voeten en handen.

We zaten met z'n allen, in elkaar gedoken van de honger, op mijn vader te wachten. Op die zaterdagavond zou hij wel iets meebrengen. Eindelijk kwam hij thuis. Met lege handen, zwijgend, in gedachten. Wij waren allemaal overeind gekomen en keken naar hem met opengesperde ogen. Toen vertelde hij ons dat hij, over het bospad lopend, over een man gestruikeld was die languit op de grond lag, en toen hij zich bukte had hij gezien dat het een beëdigd graanmeter was, stomdronken; en toen hij hem onder de armen had opgebeurd om hem met zijn rug tegen het hek te zetten, waren er guldens uit zijn zakken gerold: een hele hoop guldens... Het waren er wel dertig; hij had ze opgeraapt en ze weer in een van de zakken van de man gestopt... Wij keken hem allen met open mond aan. 'Zoveel guldens!' zuchtte mijn moeder.

Hij keek de kring rond.

'Nee nee,' zei hij, 'die man had voor dat geld gewerkt, het was zijn weekloon.'

Wij gingen allemaal weer zitten in een houding van wachten.

17 juni 1934. Wat een kwelling! Ik kan 's avonds niet meer in de tuin blijven; tegen zes uur val ik om van moeheid en moet gaan liggen. Ik zie de maan niet meer boven de velden en boven de tuin. De wassende maan, waar ik zo graag naar kijk in al haar evoluties, die zal ik niet meer zien, en evenmin de zonsondergang: mijn kamer ziet uit op het noordoosten. Ten slotte berooft mijn leeftijd me van dag tot dag van alles wat voor mij waarde had in het leven... Laat ik dan maar liever meteen doodgaan voordat er helemaal niets meer van me over is.

Ze zijn bezig het koren te maaien. Wat een mooi gebaar! De houding van de vrouwen, die dubbelgevouwen de halmen vergaren, is minder mooi en het bloed stijgt hun erdoor naar het hoofd. Ik herinner me dat Maria er de hele avond verhit van bleef uitzien, of ze kwam er bleek vandaan met grote kringen onder de ogen. Dat mooie maaigebaar bezorgt de mannen buikloop. De dichters hebben alles verfraaid, maar de werkelijkheid laat je wel wat minder luid jubelen... Trouwens al die mensen die de natuur bezingen weten niet wat de strijd met de natuur betekent. Voordat je een aardappel hebt... Dat valt niet mee! Alles is heel mooi voor de consument die geld heeft...

Daar komen ze van het veld, doodop, ze kunnen zich nauwelijks meer voortslepen...

O nee, die stomme boer loopt niet elegant en hij ruikt ook niet lekker! Ik lig ernaar te kijken vanaf mijn bed, waar ik me van zeven uur 's avonds af heb genesteld, uitgeput van een dag van nietsdoen, van luieren! en zij...!

Toe maar, er is een inherente rechtvaardigheid...!! Maar wanneer zal die in beweging komen...? Allemaal huichelarij!!

Ik hoor de hele dag het angstige geschreeuw van vogels. Als ze mijn Siamese kater zien, volgen ze hem onder luide kreten van boom tot boom. Wanneer ik met hem langs de lanen wandel begint het en zo lang de wandeling duurt begeleiden die schrille kreten me... God weet wat voor ravages hij onder hen aanricht! Alles is afschuwelijk, ja zeker, afschuwelijk, en deze zo schone aarde zou beter verdienen dan die monsters van levende wezens te herbergen, want al wat leeft is gruwelijk.

De mensen die een almachtige en goede God hebben verzonnen hadden toch een beetje moeten nadenken. Tenzij hun hersenen niet in staat waren de gedachten te coördineren, en alleen al de ontzetting en de ellende hen deden vluchten in die fictie... Almachtig! Laten we eens zien. Goed. Daar gaat-ie! Een dokter zegt tegen je: 'U bent verzwakt. U moet vlees eten: een duifje, een kalfsbiefstukje, een tongetje, etc. etc...' Daar heb je drie moorden in het vooruitzicht, op straffe van ziek-zijn... 'Almachtig', het mocht wat! Waarom die enorme pompoen daar op het gazon, die monstrueus ligt uit te groeien en bijna zonder nut, waarom is dat geen vlees of een versterkend voedsel, zodat we geen misdaad zouden hoeven te begaan? Is het eenvoudiger prachtige dieren te vermoorden dan iets te maken dat logisch en eerlijk is? Het is niet eerlijk mij op de wereld te zetten om mij andere schepselen te laten opeten of me te laten opeten door hen...

Als ik hier niet tussen een bevolking woonde die helemaal suf gemaakt is door die fictie van een God, zou ik

waarschijnlijk niet over al die simplistische dingen denken!

De doofstomme jongen die in mijn tuin werkt krijgt zijn maaltijden bij Maria. Nu, als ik hem daar zie zitten tussen de anderen die lachen, gekheid maken, schreeuwen, gesticuleren en gezichten trekken, en hij slaat een kruisje en eet dan en blijft daar zitten midden tussen hen, zonder zich met ze te bemoeien, zonder te kijken of te zien, als een beestenhoeder die zijn maal tussen de beesten gebruikt en zich niet om ze bekommert omdat hij toch niets van hun doen en laten begrijpt – dan overvalt me een gevoel van neerslachtigheid, medelijden en afkeer, en vooral van weerzin tegen dat verzinsel van een goede almachtige God.

O wat houd ik veel van de merel: ik houd van hem om de manier waarop hij zich uitdrukt. Die is logisch, duidelijk, helder. Hij articuleert, hij fraseert, hij deelt zijn voordracht keurig in. Zijn stembuigingen zijn zeldzaam intelligent. Ik word het niet moe naar hem te luisteren. Begrijpen, nee, maar hun conversatie onder elkaar moet een grote bekoring hebben en ik heb de indruk dat er weinig imbecielen onder hen zijn: het is niet mogelijk zich zo uit te drukken zonder een scherpe intelligentie.

Toen ik in de tuin de doofstomme jongen mijn bedoeling wilde uitleggen, stak hij me een leitje en een griffel toe. Ik schreef er in het Vlaams op wat ik hem wou zeggen; hij las het, veegde het toen uit met zijn speeksel en zijn vingers en schreef het antwoord voor me op. Nadat ik dat ding in mijn handen heb gehad ben ik vlug naar binnen gegaan om ze goed met zeep te wassen.

Zijn zuster is ook doofstom, zij is met een doofstomme man getrouwd. De katholieke kerk moedigt deze huwelijken aan. *Ik* zou die mensen laten steriliseren.

Ik heb er geen hekel aan in bed te liggen wanneer ik met iets bezig kan zijn. Ik word dan niet meer gehinderd door mijn rokken, ik kan mijn oude karkas uitstrekken en door de ramen kijken hoe de verkoelende nacht zich heel langzaam over de aarde breidt. Maar op 't ogenblik, met die hoofdpijnen! Hoe doen die mensen het die in de leegte kunnen kijken? Ik bedoel niet de dromers, die roepen een eigen wereld op die hen fascineert. Nee, de anderen, voor wie het gordijn gesloten wordt. Komt er een stilstand in de hersenfuncties? Als ik het probeer te doen wordt het nog erger: al de rampen uit mijn leven beginnen aan me voorbij te trekken, en mijn hoofdpijn wordt erger en ik kronkel in mijn lakens als een doorgehakte regenworm.

God wat moet ik beginnen! Ik moet afstompen, afstompen!

Vroeger had ik last van de warmte; nu begin ik zo uit te drogen, dat ik ondanks de warmte wol draag. Mijn hele leven heb ik me verzet tegen wol en tegen te veel kleren. Altijd zo weinig mogelijk en zo licht mogelijk; ik zie dat alle vrouwen zo zijn, ze trekken alleen warme kleren aan wanneer ze echt veel last hebben van de kou. En ik verzeker u dat dat geen berekening is, het is een instinct.

Er zijn in mijn tuin goddelijke plekjes om er een chaise-longue neer te zetten: midden in de boomgaard staat een kerseboom waarvan de takken de laatste twee jaar sterk zijn uitgegroeid, en onder dat gebladerte zet ik mijn chaise-longue, die ik met de zon mee laat draaien zodat

ik die altijd achter me heb; aangezien er een zonnescherm boven de rugleuning is, heb ik de zon niet op mijn hoofd. Wanneer ik me wil laten bakken laat ik het neer. Onder die kerseboom dus heb ik mijn zomerkwartier opgeslagen. Ik lees er, ik brei er, ik tik er op de schrijfmachine de dwaasheden die ik opkrabbel, en heb er mijn hoofdpijn waarvan niets me verlichting geeft. De ruimte om me heen is aan drie kanten ongeveer vijftig meter, aan de vierde kant meer dan honderd meter, omgeven door een dicht gordijn van geboomte, dat me beschermt tegen nieuwsgierige blikken. Je hoort er alleen de vogels en het geruis van de bladeren. Je moet daar zo liggen, neergevlijd op een chaise-longue, met mijn *Dobermann pinscher* naast me in het gras, half bezwijmd en met open bek van de hitte, mijn twee katten die genietend elkaar liggen te likken; de voorbijtrekkende wolken en het ruisende gebladerte, om te beseffen dat er goddelijke uren kunnen zijn in dit erbarmelijke leven dat ons naar willekeur door mekaar schudt; dat ons vormt en misvormt, ons kneedt en mengt, zodat je je afvraagt wat er nog over is van ons oorspronkelijke wezen. En wat kunnen we doen...? Het aanvaarden en van tijd tot tijd een toevlucht zoeken in een geestelijke en fysieke oase van groen... Zeker, zeker. Maar hoevelen bezitten er een oase? Je moet zo fortuinlijk geweest zijn er een te kunnen bemachtigen... Mijn moeder heeft tachtig jaar lang honger gehad! Nu hield zij toevallig niet van een oase van groen, zij drentelde liever langs de modemagazijnen...! Enfin, dat was *haar* oase.

Omdat ik oud ben vind ik het niet prettig een bad te nemen zonder dat er iemand in de buurt is die ik zo nodig kan roepen. Maar daar ik geen meisje heb op 't ogenblik,

schik ik me vrolijk in het onvermijdelijke en ik baad toch. Ary, mijn tuinman, zorgt voor het warme water in mijn badkuip. Vandaag zegt hij plotseling tegen me:

'Ik zal in 't vervolg niet weggaan voordat Madame uit het bad is. Je weet nooit wat er kan gebeuren. Ik ben wel een man, maar ik zou u er toch uithalen.'

'Ary, trek me er desnoods aan mijn haren uit, als je me er maar uithaalt.' En ik dacht bij mezelf: Och dat is toch aardig, Ary wil niet dat ik als een kat zal verdrinken in dat bad...

Ary praatte verder: 'U begrijpt, ik ben hier, als u iets overkwam zouden ze mij kunnen verdenken, ik zou een boel last krijgen...'

O mijn hoofd, mijn hoofd! wat doet het me een pijn dag en nacht! Ik heb nooit meer dat gevoel van frisheid dat je hebt als er niets aan je hoofd mankeert; altijd die zware pijn met scheuten erdoorheen. En mijn slapen is ook veranderd: vroeger werd ik wakker van een blad dat ritselde, nu word ik niet wakker van zware donderslagen: wanneer ik slaap ben ik als verdoofd. En wanneer ik loop lijkt het of de grond beweegt onder mijn voeten en wanneer ik terwijl ik loop mijn hoofd naar links of naar rechts draai, verlies ik mijn evenwicht. Kortom ik heb het gevoel dat mijn eindje nadert met een vaart van honderd kilometer per uur.

Hemel, de dokter vertelt me dat het best een vergiftiging door het stuifmeel zou kunnen zijn.

Het hok van de hond was letterlijk ingesloten geweest door de takken van de bruine beuk: lucht noch licht konden er meer doordringen. Het hok was vochtig en zodra ik de hond losmaakte ging hij zich liggen koesteren in de

zon. Ik heb de zaak energiek aangepakt: ik heb net zoveel takken weggenomen als nodig was om er de zon te laten doordringen; het hok is vrijgemaakt en Teddy wringt zich in allerlei bochten van vreugde; en tot mijn verrassing is het niet lelijk, die prieelachtige opening in het gebladerte waar de zon doorheen speelt.

Een minder aangename verrassing is dat de storm een mooie, heel slanke terpentijnboom heeft afgebroken, die een magnifieke kroon had.

Ik geloof dat als ik gezond was, ik helemaal goed zou zijn. Zodra ik zes of zeven uur slaap ben ik lankmoedig, medelijdend etc... zodra ik niet slaap ben ik kritisch, ik mopper etc... Dus een goede of een slechte inborst, een kwestie van de inwendige organen!

Is dat oud worden: nergens meer van genieten, vandaag de ene kwaal hebben en morgen de andere? En er zijn mensen die het lot smeken oud te mogen worden! Ze weten niet wat het is. Buiten en behalve de lichamelijke ellende ook nog die andere: door het binnenste van de mens heen kijken en het besterven van walging!

Als je leest hoeveel misdaden en gemeenheden door de liefde worden ingegeven, rijzen je de haren te berge. En toch, wanneer de liefde een eind neemt is de fakkel gedoofd; alles waarmee je die lacune wilt aanvullen is *ersatz.*

Het zal ermee eindigen dat ik volslagen alleen ben... om me in mezelf te keren, om mijn voelhorens in te trekken, die zonder ophouden hun omgeving verkennen... Maria, het boerenmeisje, vuil en vol ongedierte, waar ik een hel-

dere en uitmuntende huisvrouw van heb weten te maken, ondanks het feit dat ik in dertig jaar totaal geen vat heb gekregen op haar geest, kwam kort geleden voor den dag met de volgende overpeinzing:

'Ik zal nooit zeggen: die en die is aan die en die ziekte gestorven; zelfs niet als een van mijn kinderen gestorven was aan de kinkhoest die ze pas gehad hebben. Dat zou helemaal tegen mijn geloof zijn: ik zou zeggen God heeft hem tot zich genomen.'

Ik stond daar met open mond, perplex, ik kon alleen maar de bekrompen uitdrukking van primitief schepsel gadeslaan op dat toch al weinig aantrekkelijke gezicht. Toen beet ik haar toe, terwijl het bloed me naar het hoofd steeg: 'Ja, ik weet het, je zou hem bedanken. Wat zou het ook uitmaken, één van je kinderen op de zeven...' Zij was letterlijk doodsbleek geworden en keek schichtig om zich heen.

Ik had absoluut geen medelijden met haar ontsteltenis, ik ben weggegaan. Ik heb de vierhonderd frank gestuurd die ik had beloofd voor de reparatie van de motorfiets van haar man; dat ding is onontbeerlijk voor zijn werk en de kinderen mogen niet lijden door de stommiteit van twee ontoerekenbaren.

Op de dag van de wapenstilstand, 11 november 1918, was ik alleen in mijn villa in Genk. Ik begon de weg op te hollen, stikkend van emotie. De kinderen kwamen uit school; ik greep er een paar beet en omhelsde ze: 'Kinderen! kinderen! de oorlog is voorbij, we zullen weer gelukkig worden!' Ze maakten zich los, keken me stomverbaasd aan en liepen verder zonder een woord. Ik begon weer over de weg te hollen. Er kwam een oude boerin aan. Ze kwam uit de kerk in haar zondagse kleren, die ze

zeker had aangetrokken om een uur lang voor de beeltenis van de Heilige Maagd op haar knieën te liggen, ter gedurige aanbidding.

'Vrouwtje! Vrouwtje!' riep ik terwijl ik haar in mijn armen nam. 'Vrouwtje, de oorlog is afgelopen!'

'Dan zal de melk nu zeker wel goedkoper worden?'

Ik rende terug naar mijn tuin en sloeg de armen om een van mijn bomen heen en huilde hartstochtelijk tegen zijn schors, stamelend: 'Voorbij, het bloedvergieten, voorbij, het bloedvergieten...'

2 juli 1934. Wanneer je ziek bent verveel je je niet. Je verveelt je als lichaam en geest in werking zijn en niet het nodige of niet voldoende voedsel vinden.

Nu ik niet meer bij Maria kom, zijn mijn dagen nog eenzamer en ik zal de kinderen niet meer zien. Geeft niet, haar kwezelarij maakt me misselijk. Ik haat die godsdienst omdat hij je verbiedt na te denken, je een eigen oordeel te vormen, met de hersens die de natuur je heeft gegeven... Je moet alles door hun ogen bekijken... Bah!

De kleine Maria komt naar haar moeder toelopen.

'Moeke, in de lucht hangen kleine blauwe jurkjes met gouden randjes! En dan is er een grote mantel helemaal van goud. Dat is vast de mantel van de Heilige Maagd.'

Maria vertelde me dat elke wolk een gouden rand had door de ondergaande zon en dat er een grote brede streep goud was, die eruitzag als een schitterende mantel.

De weldadige regen die de donkere lucht ons had beloofd, is niet hier gevallen. De bui heeft zich ontlast boven een heideveld waar hij niets te zoeken had. Hier is de lucht opgeklaard, de atmosfeer is helder en zonder een wolkje, maar de grond is droog gebleven, de korenvelden, de aardappels, de moestuinen verdorsten. Mijn buurman, degeen die me asperges geeft zo lekker als ik ze nog nooit gegeten heb, en met liefde geteelde doperwtjes, is in een permanente staat van woede; als hij durfde zou hij zijn goede God vervloeken.

Het blijkt dat ze bij het kleine vrouwtje de kinderen afschuw voor mij hadden ingeprent: en wel omdat ik mij kantte tegen hun traditie om luizen te hebben en korstige zweren en wonden ten gevolge van vuilheid. Iedereen had luizen, alle kinderen hadden rode kapotte billetjes doordat ze altijd in de urine en de uitwerpselen zaten. Je kon gaan waar je wou, het was overal hetzelfde. Het waren beproevingen door God gezonden, en daar wilde ik tegenin gaan met al dat wassen van mij. En dat leren van dit en van dat, het moest nu maar eens uit zijn; al die dingen waren tegen de goede zeden! De enige remedie was het gebed. Buiten het gebed was alles nutteloos...

Jarenlang heb ik geprobeerd erachter te komen wat die kinderen tegen mij had opgezet; ik had twee van hen gered, volgens het oordeel van de dokter, door te zorgen dat ze geen t.b.c. kregen, ze biefstukken te geven en ze te laten wassen met zout water. Het was vooral de vader, een Kempense boer met een peervormig hoofd, die zich door mijn bemoeiingen aangetast voelde in zijn principes en zijn lekentradities, wanneer ik voorkwam dat zijn kinderen kapotte billetjes hadden en een door de luizen verzwakt lichaam. Dat ze mij mijn gang lieten gaan was omdat ik ook geld gaf. Grote God, ik zal nog eens sterven van walging!

Je zou eigenlijk alleen maar met je gelijken moeten spreken.

Gisteren, bij de apotheker, zei ik dat ik liever dood zou zijn dan te moeten leven met die hoofdpijn waaronder ik sinds een maand gebukt ga. Ik had een stuifmeelvergiftiging, wat ik op dat moment niet wist. En daar wordt me die vent verontwaardigd:

'Dood willen omdat u hoofdpijn hebt! Dat is toch wel een erg gebrek aan moed.'

'Luister eens apotheker,' heb ik hem geantwoord. 'U bent jong, u bent een jaar of veertig. Al uw energie, uw streven en uw verlangens werken op volle kracht. U heeft een vrouw en zes kinderen, uw persoonlijke leven is dus ook op een hoogtepunt. U heeft een maag als een struisvogel, eten en drinken is een waar genot voor u. Denk eens aan. Van dat alles heb ik niets meer. Ik ben zesenzeventig-en-een-half en die hoofdpijnen beroven me van de weinige mogelijkheden die me nog overbleven. Ik kan niet lezen, niet schrijven, niet breien en nog minder praten, wat me mijn hele leven zo'n genot is geweest, of mijn hoofd barst. Ik ben alleen, wat men noemt alleen, alle vierentwintig uren van de dag, het hele jaar door... Bovendien, wanneer u alles wat u bezit moest missen, zoudt u altijd nog kunnen bidden, bidden tot u sterretjes zag, een redmiddel dat mij totaal ontbreekt.'

Toen ben ik weggegaan en heb de deur hard dichtgeslagen.

Het is ideaal weer. Ik zit in mijn boomgaard, op mijn chaise-longue in de schaduw van een grote kerseboom, geheel omwolkt door geuren en met mijn katten dicht in mijn buurt. Het kleine poesje wordt niet beter: ze is broodmager, haar achterlijf is bijna verlamd en haar tong hangt uit haar bekje. Het lijkt wel of haar onderkaak achteruit wijkt. Ik hoop erg dat ze blijft leven, want Dotje, de grote gecastreerde kater, kan niet leven zonder een kat van zijn ras om en bij hem, die hij likt en aait, waar hij mee stoeit en ravot; hij miauwt, loopt te zoeken en gaat kwijnen als hij haar niet heeft.

9 juli 1934. Maria heeft een tweeling ter wereld gebracht; twee gezonde, welgemaakte kleine meisjes. De weeën waren begonnen om vier uur in de morgen. Toen ze tegen elf uur nog geen stap verder was, heeft de vroedvrouw de dokter laten halen. Die dokter is een reus. Hij heeft armen en handen als een sjouwerman. Die apparatuur heeft hij tot halverwege de arm bij Maria ingebracht voor een inwendig onderzoek. De twee wichtjes lagen allebei voor de opening en blokkeerden zodoende de uitgang. De dokter is toen plaats gaan maken; hij heeft er één achteruit geduwd en de andere naar buiten gehaald. Toen hij het kindje dat achtergebleven was wilde pakken, was het dwars gaan liggen, hij heeft het moeten omkeren om het te grijpen; dit alles met die enorme hand en die arm als een boomstam. Maria stootte zwoegende zuchten uit. Ze schreeuwde niet, maar haar hele gebit klapperde.

En nu hebben ze zeven kleine kinderen, ik zeg kleine, want de oudste is nog geen acht en het kleintje boven de tweelingen nog geen twee! Het hele huis is in blijde feeststemming. Nu al vier dagen staat de tafel gedekt; er zijn taarten van minstens vijftig centimeter doorsnee. Mijn tuinman, die de broer van de gelukkige vader is, kwam me vertellen: 'Het is kermis bij Maria; ik ga er ook heen zodra ik uw bad heb gevuld.' Hij vroeg me niet of het mij schikte dat hij mijn tuin in de steek liet om te gaan feestvieren; nee, hij zei: ik ga erheen. Van de winter heb ik hem 1500 frank voorgeschoten die hij nog te betalen had voor zijn huis, nu vindt hij het een corvee om voor dat geld te werken.

Maria en Sjef krijgen nu tweehonderd frank meer voor die twee laatste kinderen, dat wordt 500 frank per maand 'kindergeld' zoals ze hier zeggen. Sjef verdient 1200 frank per maand, daarmee komen ze op 1700 frank. Waar halen ze de middelen vandaan om feest te vieren zoals ze nu al vijf dagen doen, ik heb 500 frank gegeven maar ze moesten 365 frank reparatiekosten voor Sjef's motorfiets betalen. Dus ik begrijp het niet.

's Avonds houden de tweelingen met hun geschrei de andere kinderen uit de slaap. Dan begint de kleine Maria (acht jaar) ze al huilend en zingend heel hard te wiegen.

Op een avond toen de kleintjes huilden zei Ary (drie jaar): 'Wacht, ik zal zingen tot ze stil zijn.' En hij zong een wiegeliedje van eigen vinding. Een van de kleintjes werd al gauw stil. Toen vroeg de kleine Ary: 'Moeke, welke huilt er nog? Dat moet ik weten want ze zou misschien denken dat ik voor de andere zing en dan zou ze haar mond niet houden!'

Toen zijn moeder het hem gezegd had begon hij een ander wiegeliedje tot het kleintje stil werd. 'Zie je wel Moeke, met die kleine kinderen is dat alles wat je hoeft te doen.' Toen slaakte hij een diepe zucht en sliep zelf in.

'Moeke,' zei de kleine Maria, 'wat een ramp dat je zoveel kindertjes hebt gekocht; en nu twee tegelijk! En je zegt dat je geen schoenen voor ons kunt kopen... Dus...'

'Wil je dat ik ze teruggeef?'

'O nee. Nu zijn ze er eenmaal en ik hou van ze, maar als je ze niet genomen had, had je schoenen voor ons kunnen kopen en zou je meer tijd hebben en dan konden we gezellig tegenover elkaar gaan zitten babbelen... Er zijn zoveel dingen om over te praten...!'

En ze liep weg met een zware zucht, vertelde Maria me.

De linden bloeien en vullen mijn tuin, mijn huis en mijn slapeloze nachten met hun geuren. Ik ga aan het raam staan en snuif op, en omhoog kijkend duizel ik wanneer ik iets probeer te begrijpen van die hemel, waar de sterren elkaar schijnen te verdringen. Beneden in de tuin zwerft de Siamese kater en roept smachtend om een gezellin; maar mijn zorgen van prozaïsche burgerjuffrouw hebben hem alle liefdevreugd onmogelijk gemaakt. De stakker smeekt vergeefs, dan loopt hij weg en ik hoor angstig gepiep van vogels... Nu is hij afgeleid van zijn verlangens...

O, één minuut van onbewolkt geluk zonder bitterheid... Bah!

Nu praat Maria al twee dagen tegen me over de goudgele ontlasting van haar tweelingen. Het hoeft me maar een woord te kosten of ze bewaart de luiers voor me om me te laten delen in haar geestdrift. Alle moeders hebben die stuitende trots. Dat mooie gevoel blijft niettemin zo dierlijk dat je ervan walgt.

juli 1934. Ziek in bed. Het schijnt het stuifmeel te zijn dat me vergiftigt... Maar toch... wat is dat wreed... Die pracht van bloemen waarin ik me hier verlustig... Die lawine van acaciabloesems aan de bomen, de blauweregens, de vlierstruiken, de linden, de meidoorns, de seringen, de grassen en de boterbloemen in het gazon. Dat alles waarvan ik hier genoot, dat alles dat ik aanbid zoals de boeren hun afgodsbeelden, dat alles vergiftigt me. Zou ik afstand moeten doen van deze enige vreugde die voor mij onvermengd was, want zo lang ik me kan herinneren werd elke vreugde altijd voor me bedorven door een smet of een angst die het leven eraan toevoegde. En nu mengt zich in deze vreugde ook een vergif, en wel rechtstreeks, een vergif dat mijn oude karkas kwaad doet... Dan peins ik... Zeker, ik word vergiftigd in een mooie villa met tien vertrekken voor mij alleen... Ja, waar ik heel alleen ademhaal... En bij Maria, daar ademen ze met z'n tienen in een ruimte van vier bij vier meter, die ze welvoeglijkheidshalve met schotten hebben onderverdeeld, als compartimenten in een spoorwegwagon... Ja, daarin ademen ze 's nachts met z'n tienen... met de uitwasemingen van de luiers van de tweelingen, de potjes van de kinderen en al hun ongewassen en onverzorgde lichamen... God, wat afschuwelijk...! Zij worden ook vergiftigd, ze vergiftigen zichzelf. Maar daaraan kan wat worden gedaan. De mooie blauwe ogen van Aryke en het verrukkelijk blanke velletje van Godelieveke's gezichtje mogen niet dof worden... om niet te spreken over hun longen die er schade door lijden... Hoe is dat te verhelpen...?

Maria en Sjef zijn fanatieke katholieken, ze slepen hun kinderen als ze vijf of zes jaar zijn 's morgens om zeven uur al mee naar de kerk, op een tijd dat ze behoorden te slapen!

Sjef heeft een haat tegen ongelovigen... Och, voor mijn part! dat is hun zaak, mijn zaak is het hun zeven heerlijke kindertjes niet te laten verkommeren in de verpeste lucht van hun te kleine woning. En ik maakte het plan hun huisje te laten vergroten... Op die manier krijgen ze vijf slaapkamers in plaats van drie afgeschoten hokjes, en bovendien een royale wasruimte beneden... met een bad natuurlijk...

Else! Else! ga eens vlug Sjef en Maria halen; zeg hun dat ik ze spreken moet over iets dringends. Zeg het vooral tegen Sjef, dat het van groot belang is, want hij is er niet erg op gesteld zich moeite te geven voor 'die ouwe'... Daar geef ik geen bl... om... Het gaat me om de kinderen...

...

Daar zijn ze.

'Sjef, Maria, ik wil jullie huis laten vergroten. Jullie zullen daar allemaal ziek worden omdat er te weinig ruimte is; dat kan zo niet, terwijl ik in mijn eentje ademhaal in deze grote villa.'

Ze keken me stom van verbazing aan...

'Alleen, jullie moeten mijn plan aanvaarden, of ik doe niets.'

Ik moest niets hebben van de bekrompen ideeën van Sjef, die vertoon zou willen maken tegenover de buren. Nee hoor! Ik wil dat het groot zal worden en ruim, en vooral beneden de wasruimte met het bad, en geen salon.

Maria sloeg haar handen voor haar gezicht en werd

vuurrood, toen begon ze te huilen. Sjef nam het aan, maar had toch het land dat ik hun mijn plan oplegde.

Hij staat bol van ijdelheid, en dan zijn gezag als man! We namen elkaar op met een taxerende blik... Dat alles heeft geen vat op mij, vadertje; het mannelijk gezag, daar heb ik lak aan!

Hij zag waar hij met mij aan toe was.

...

En nu is het huis er, met ruime kamers, grote ramen, de wasruimte en het bad; de kinderen kibbelen om daar het eerst in te komen en er zo lang mogelijk in te blijven.

Maria ziet die verandering zoals ik: dat haar kinderen daar nu schone lucht inademen en dat zij 's winters niet meer buiten de was hoeft te doen; maar wanneer Sjef van zijn werk thuiskomt met een kameraad, neemt hij de grootste weg, die zicht geeft op het bijgebouwde gedeelte, en hij zegt tegen zijn kameraad: 'Dat is allemaal mijn eigendom en ik heb het vooruit betaald.' En hij laat hem zijn hele bezitting zien, want om het een aantrekkelijk aanzien te geven heb ik aan de voorkant vruchtbomen laten planten.

Sjef begrijpt niets van mijn geste. Hij zou mij laten omkomen van honger omdat ik niet gelovig ben. Maria blijft perplex en vraagt zich af welk belang ik er wel bij mag hebben. En ikzelf...? Dat is nog gecompliceerder... Ik ben een impulsieve natuur... Toen ik eenmaal had gevoeld wat daar nodig was, kon ik niet, kon ik het niet meer *niet* doen.

Maria blijft neerslachtig na het verlies van een van haar tweelingen.

's Morgens als ze haar deur opendoet gaat haar eerste blik over de bossen in de richting van het kerkhof.

Mijn kleine meisje ligt daar te vergaan, in plaats van hier in haar lekkere warme wiegje te liggen, vanwaar ze me met de ogen volgde en waar ik haar troetelde. Ja, te vergaan... te verrotten!

Al haar immense verdriet en haar opstandigheid liggen in die enkele woorden. Ze is kwaad op alle mensen die haar op een onhandige manier willen troosten; zoals wanneer ze tegen haar zeggen:

'Kom, je hebt er nog zes over.'

'Dus ik mocht er best eentje verliezen. Het was dus een stuk speelgoed waarover je niet lang treurt omdat je nog ander speelgoed hebt.'

Of wanneer ze zeggen:

'Nu God haar heeft teruggenomen...'

'Hij had haar niet terug te nemen want hij had me haar laten krijgen ten koste van onmenselijke pijnen. Nee, nee, ze was van mij, van mij!'

Ik alleen vind genade in haar ogen omdat ik praat in haar geest. Tegen alle anderen houdt ze een bittere wrok, haar man incluis, die overigens de onhandigste is van allemaal.

Ik heb een vriendin die met een boek zich midden in een groot warenhuis posteert, waar je doof wordt van de grammofoons die ordinaire wijsjes en liedjes blèren, waar ze van alle kanten wordt geduwd en opzij gedrongen, en die dat boek dan leest en begrijpt, naar ze me vertelt. *Ik* moet alleen zijn, zonder een kat in mijn buurt, om wat dan ook te doen.

Hoe zouden we naar hetzelfde model gevormd kunnen zijn, of kunnen voortkomen uit een collectiviteit die alles gelijk wil maken?

Het dienstmeisje dat ik op 't ogenblik heb trekt witte handschoenen aan om melk te gaan halen op de boerderij aan het eind van de weg. Als ze in ander opzicht geciviliseerd waren zou ik het begrijpen, dan zou ik zeggen: dat is een stapje op de goede weg, maar ze zijn nog steeds een troep zonder beschaving of cultuur, en blijven een okselreuk verspreiden ofschoon ze warm water en zeep tot hun beschikking hebben. In mijn huis tenminste.

Wat een ramp! Ik moet dat meisje alles wijzen en ik heb er de kracht niet meer toe. En dan zijn er dingen die mijn verstand te boven gaan. Die proletariërskinderen die thuis niets anders te eten krijgen dan aardappels, die weten ze niet te koken. Ze kunnen het geen van allen, begrijpt u, geen van allen. Ze koken ze bijna zonder water en op een laag pitje, dan wordt de aardappel zacht en is hij niet bloemig.

Ik ben mopperig, dat komt omdat mijn krachten afne-

men en ik van andere mensen afhankelijk begin te worden. En dan de teleurstellingen.

Ik heb mijn hele leven geprobeerd negers blank te wassen en ben er nauwelijks in geslaagd halfbloeden te maken... En verder heb ik er genoeg van!

Het zal me nooit lukken collectivist te zijn. Ik ben een onvervalste individualist... Het is waar dat de individualiteit voortkomt uit de collectiviteit... ja... en er in 't klein de deugden en gebreken van weergeeft... Dan moeten dus al onze vermogens erop gericht zijn het lot van de collectiviteit te verbeteren...

Jules, vier jaar, en de andere kinderen gingen naar het bos denneappels rapen om de kachel mee aan te maken. Jules zei tegen zijn moeder: 'Ik zal gaan, maar geef me dan een suikerklontje.' Pieterke, die vijf is, gaat daar fel tegenin: 'Nee, geen suiker; moeke werkt de hele dag en zij krijgt ook geen suiker; dan hoeven wij het evenmin.'

Toen ze terugkwamen zei zijn moeder: 'Flink gedaan, jongens, om moeke zo te helpen.' – 'Moeke,' zei Jules, 'dat moet je anders zeggen.'

En vol ijver deed hij voor hoe zij zich moest uitdrukken, zo: 'Je bent een brave jongen.' Zo zegt de juffrouw op school het en dat vindt hij dan prettig.

Genk, juli. Zondagavond elf uur.

Mijn dienstmeisje komt als een wervelwind mijn kamer binnen, waar ik nog wakker lag. Ik was eenvoudig verblind: zeventien jaar, een wit mousselinen jurkje met zwarte moesjes, kleine rechtopstaande borstjes, trillende neusvleugels, schitterende ogen, verwarde haren en een onthutste uitdrukking over heel haar wezen. Kortom, zoals een jong ding eruitziet vlak nadat een man haar voor het eerst in zijn armen heeft genomen.

Sex-appeal nam bezit van mijn kamer en zette de ruimte in gloed. De katten waren op mijn bed overeind gekomen en besnuffelden haar; en ik, ik was er kapot van.

'Madame...'

"t Is goed, Evake, dat je op tijd bent. Ga maar gauw slapen.'

Ik sprong uit bed en deed de ramen open. De blauweregen verstikte me. Ik ging weer in bed en barstte in snikken uit.

Nagelaten verhalen

De bakker

De zware stap kwam de trap op.

Ik wierp me op de divan, met mijn gezicht naar de muur.

De bakker klopte en kwam binnen; hij legde de zes broden op tafel.

'Bakker,' bibberde de stem van mijn moeder, 'ik heb nog geen geld, zou u nog wat geduld willen hebben.'

'Maar dat kan toch niet zo doorgaan: u hebt nooit geld.'

Een pauze... toen kwam er een stap naar de divan toe. Mijn schouder werd aangeraakt.

'Juffertje, je zou er beter aan doen te gaan werken, dan hier altijd op die divan te liggen.'

Ik antwoordde niet.

'Juffertje, je slaapt niet, dat weet ik, maar je zou er beter aan doen te gaan werken. Het is hier nodig dat je werkt.'

Ik draaide me om en keek hem wezenloos aan.

'Wat voor werk wilt u dat ik doe om zoveel brood te betalen?'

Ga werken! Ga werken!

Ik begon te beven en voelde hoe ik bleek werd; de koorts van de malaria-aanval die ik pas een paar uur later zou krijgen, kwam opzetten en wrong mijn lichaam in een lange rilling.

Ik kwam overeind en met stijve knieën die tegen elkaar sloegen ging ik rechtop voor de man staan...

'Werken! Maar ik speel de hoer, is dat niet genoeg?' Met mijn handen krampachtig naar hem uitgestrekt, als

een insekt dat zijn laatste krachten verzamelt om zijn folteraar in het gezicht te springen, deed ik hem achteruitdeinzen naar de deur terwijl ik hem toehijgde:

'*Ik* ben het niet die uw zes broden opeet, dat doen de negen kinderen van mijn vader; hij bekreunt zich niet om ze en zwerft rond de hemel weet waar, ik speel de hoer voor hen, de hoer!'

Hij tastte achter zich naar de deur; toen hij hem had, haastte hij zich naar buiten. Mijn moeder jammerde:

'Nu zal hij geen brood meer brengen, en onze kleintjes zullen moeten doodgaan van de honger!'

Ik gooide me weer op de divan en begon me krampachtig te rekken in de folterende greep van de koorts.

'Moeder, geef me toch maar een sneetje van dat brood.'

Ik at het op, maar braakte het kort daarna uit.

Tegen elf uur 's avonds raapte ik al mijn krachten bij elkaar, maakte toilet en ging de straat op... werken!

De volgende dag om dezelfde tijd kwam de bakker de trap op, klopte aan maar kwam niet binnen, en overhandigde zonder een woord de zes broden aan mijn moeder, die stamelde:

'U krijgt uw geld, bakker, u krijgt uw geld!'

Hij vertrok zonder te antwoorden en bracht elke dag zes broden.

Dat duurde nog enige tijd, toen verhuisden we met stille trom, als altijd midden in de nacht, om niet te worden opgemerkt door de meute kleine winkeliers, die we als poliepen hadden uitgezogen.

Er waren schuldeisers die mijn moeder tien jaar later nog met haar eigen handen had willen ophangen, zei ze, maar de bakker... O, ze kreeg een brok in haar keel wanneer ze aan hem dacht.

En ik, als ik eraan terugdenk voel ik nog het knetterend geruis van de koorts in mijn aderen.

Wij kenden die bakker niet. Hij bracht brood bij buren, we hadden gevraagd of hij ook bij ons wilde bezorgen. We hebben nooit zijn naam geweten of zijn adres.

Ester

Op aanstoken van Haman gaf koning Ahasveros bevel alle joden om te brengen.

Om hen te redden dreef Mordechai zijn nichtje Ester in het bed van Ahasveros. Toen gaf de koning, omdat hij met dat jodinnetje sliep, een tegenbevel om Haman en zijn twaalf zonen aan een hoge paal op te hangen.

Jammer dat we het vervolg van het verhaal niet kennen: die wijze koning heeft stellig een nieuwe jodenmoord bevolen zodra Ester hem niet meer boeide.

Ruth

Naömi en haar schoondochter Ruth zagen geen uitweg uit hun berooidheid. Toen zei Naömi als een goede koppelaarster tegen Ruth: 'De enige manier om uit de misère te komen is te slapen bij een invloedrijk man. Ik ben te oud. Jij bent jong. Was je, maak je mooi, je hebt bovendien de verlokking een onbekende te zijn. Slaap met Boaz, maar alleen met hem. Hij heeft de middelen om ons uit de moeilijkheden te helpen.'

En zo gebeurde het. Wijs beleid regeert de wereld.

De eerste hoer en de eerste dienstmaagd

De eerste dienstmaagd is een gewrocht van de man. Een vrouw zou nooit de kracht gehad hebben om iemand van gelijke kracht te dwingen haar te dienen.

De man ziet graag dat zijn vrouw verzorgde nagels heeft, dat ze zich mooi maakt met strikjes en kwikjes, om hem het maximum aan genot te verschaffen. Dit nu is onverenigbaar met bepaalde werkzaamheden. Toen heeft hij met slaag en uithongering een andere vrouw, waar hij genoeg van had, gedwongen zijn nieuwe bedgenote te dienen. En daarmee was de dienstbaarheid geboren.

Er was eens, lang geleden, want er is veel veranderd, een heel machtige man. Hij had verscheidene vrouwen. Op de laatstgekomene was hij in het bijzonder gesteld. Hij kwam onverwachts thuis van de jacht of liet de visvangst in de steek om met haar te gaan minnekozen; vond hij haar niet thuis en binnen handbereik, dan was hij boos en hij toonde zich geërgerd wanneer haar haren in de war en haar handen vuil waren.

Frigeolette (zo heette de favoriete) legde hem uit, terwijl ze zachtjes zijn hoofd krauwde, dat het zeker kwam door het koren malen tussen twee wrijfstenen, dat haar handen zo eeltig waren, en dat haar haren zo in de war zaten door de gebogen houding bij het bewerken van de grond.

'Je hebt gelijk, dat zware werk is ook niet geschikt voor jou, mijn lief. Birka, daar heb ik genoeg van, zij kan die karweitjes doen.' – 'Maar ze zal niet willen: ze doet de was, hakt het hout en gaat water halen aan de rivier.' –

'Niet willen?'

Hij riep Birka en gelastte haar het koren te malen tussen twee wrijfstenen en in gebukte houding de grond te bewerken.

Birka stribbelde tegen, sprak over haar taak die al overmatig zwaar was, over de bewezen diensten, over haar liefde...

Toen nam de man een knots en bracht haar een slag op de lendenen toe, die haar ineens deed vooroverbuigen naar haar werk. Toen ze zich beklaagde liet hij haar vasten totdat ze uit eigen beweging het koren ging malen.

Frigeolette had haar nagels verzorgd en had vogelveren in haar krullenkapsel gestoken, en als haar meester de jacht of de visvangst staakte om haar op zijn altijd gereedstaande bed van varens uit te strekken, hijgde hij van wellust.

Hij vergat nooit een mooie vis of een mooi stuk wild voor haar mee te brengen, opdat ze altijd vrolijk en volgzaam zou zijn.

En zo was het aanzijn gegeven aan de eerste hoer en de eerste dienstmaagd.

Inhoud

Afscheid [1932-1934]
5
Van dag tot dag
Aantekeningen en schetsen [1934-1935]
91
Nagelaten verhalen
145

Neel Doff *Dagen van honger en ellende*
Vierde druk

Het waarachtigste document over het bestaan van de paupers in Holland anno 1870, geschreven door een pauperskind zelf. Pas veertig jaar later heeft Neel Doff kunnen besluiten dit alles op schrift te stellen, in het Frans. Deze eerste correcte vertaling is door publiek en kritiek met geestdrift ontvangen.

Meulenhoff Editie 212

Neel Doff *Keetje Tippel*
Zevende druk

Uit de twee vervolgdelen op *Dagen van honger en ellende* stelde Wim Zaal dit boek samen, waarin Neel Doff haar leven als straathoer en maintenée beschrijft. Dit werk bevat een aantal van de mooiste bladzijden van de enige Nederlandse schrijfster die ooit voor de Nobelprijs is genoemd.

Meulenhoff Editie 285

Neel Doff *De avond dat Mina mij meenam*

Derde druk

De avond dat Mina mij meenam bevat de meest openhartige verhalen van Neel Doff, zonder uitzondering afgekeken van haar eigen leven. Neel Doffs natuurlijke schroom en haar betrokkenheid bij de slachtoffers van de seks, geven dit boek een tragische schoonheid.

Meulenhoff Editie 343

Neel Doff heeft vanaf de tijd dat zij begonnen is met het schrijven van romans en verhalen, een soort van dagboek bijgehouden met impressies, dagelijkse voorvallen, observaties van het plattelandsleven in België en herinneringen. In de jaren vijftig was er een plan om deze dagboeken integraal uit te geven, maar daarbij is een groot deel van de manuscripten verloren gegaan in de post.
Afscheid omvat de laatste periode waarin Neel Doff geschreven heeft, de jaren 1932 tot 1935, toen zij achter in de zeventig was. De oprechte toon waarmee deze dagboekbladen geschreven zijn is bijzonder ontroerend; haar vermogen om directe indrukken weer te geven en echte gevoelens tot uitdrukking te brengen, en die met rake typeringen over te brengen op de lezer – dat alles is met hetzelfde meesterschap gedaan als in haar beroemde trilogie over Keetje, *Dagen van honger en ellende*, *Keetje Tippel* en *De avond dat Mina mij meenam*.
In *Afscheid* speelt onnadrukkelijk de ouderdom, met de fysieke gevolgen daarvan, een duidelijke rol – en in dat opzicht is dit een uniek boek in de moderne literatuur. Neel Doff roept de kwelling op van het verlies van het gehoor, van de reuk, van de smaak; ze beschrijft ziekte en zwakte, doch zonder sentimentaliteit.
Enkele nagelaten verhalen zijn toegevoegd.
Voor de vele liefhebbers van Neel Doffs werk zal *Afscheid* een indrukwekkende en ontroerende belevenis zijn.

M | Meulenhoff Editie

201559_037

doff001afsc01

Afscheid

ISBN 90 290 0370 7